

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ
УКРАЇНИ

КАФЕДРА ТУРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

за спеціальністю 242 Туризм,

освітньо-професійної програми «Туристично-екскурсійне обслуговування»

на тему: **«РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТА КИЄВА ДЛЯ
РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ»**

здобувача вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня
Павленка Андрія Сергійовича

Науковий керівник: Безносок О. І.,
старший викладач кафедри туризму

Рецензент: Белоусова Н.В.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри аерокосмічної геодезії
та землеустрою Національного
авіаційного університету

Рекомендовано до захисту на засіданні
кафедри (протокол № 12 від 20.05.2024 р.)

Завідувач кафедри: Бабушко С. Р.
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2024

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ. ANNOTATION.....	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНО-АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	8
1.1. Теоретичні основи туристично-рекреаційного потенціалу	8
1.2. Характеристика адаптивного туризму в Україні	17
1.3. Методологічні аспекти розвитку адаптивного туризму з використанням рекреаційних ресурсів	22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА КИЄВА ДЛЯ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ	33
2.1. Характеристика рекреаційних ресурсів міста Києва	33
2.2. Комплексна оцінка ресурсного та інфраструктурного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму	38
2.3. Оцінка готовності інфраструктурних об'єктів для активізації адаптивного туризму	45
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ З УРАХУВАННЯМ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА КИЄВА	58
3.1. Проблеми впровадження адаптивного туризму в Україні	58
3.2. Перспективи післявоєнного розвитку адаптивного туризму в Україні	63
3.3. Проблеми, можливості і перспективи рекреаційної діяльності міста Києва за результатами експедиції «Дніпро»	67
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	74

АНОТАЦІЯ

Павленко А. С. Рекреаційний потенціал міста Києва для розвитку адаптивного туризму. – Рукопис.

Випускна кваліфікаційна робота за спеціальністю 242 Туризм, освітньо-професійної програми «Туристично-екскурсійне обслуговування». – Національний університет фізичного виховання та спорту України, Київ. 2024.

Випускну кваліфікаційну роботу присвячено питанням, пов'язаним з можливостями використання рекреаційного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму, який стає важливою складовою галузі туризму країни. Сформовано сутність поняття «адаптивний туризм» та з'ясовано його особливості. В роботі обґрунтовано теоретико-методологічні аспекти рекреаційного потенціалу та рівень теоретичних досліджень адаптивного туризму в Україні. Проведено оцінку рекреаційного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму, з використанням методу комплексної оцінки ресурсного та інфраструктурного потенціалу міста. В роботі розглянуто проблеми та перспективні напрями розвитку адаптивного туризму, з урахуванням рекреаційного потенціалу міста Києва.

Ключові слова: *адаптивний туризм, рекреаційний потенціал, комплексна оцінка, туристичні ресурси, Київ.*

ANNOTATION

Pavlenko A. S. Recreational potential of Kyiv for the development of adaptive tourism. – Manuscript.

Final qualifying paper in specialty 242 Tourism, educational and professional program “Tourist and Excursion services.” – National University of Ukraine on Physical Education and Sports, Kyiv. 2024.

The qualifying work is devoted to issues related to the possibilities of using the recreational potential of the city of Kyiv for the development of adaptive tourism, which is becoming an important component of the country's tourism industry. The essence of the concept of “adaptive tourism” is formed and its features are clarified. The paper substantiates the theoretical and methodological aspects of recreational potential and the level of theoretical research on adaptive tourism in Ukraine. An assessment of the recreational potential of the city of Kyiv for the development of adaptive tourism is carried out, using the method of comprehensive assessment of the resource and infrastructure potential of the city. The paper examines the problems and promising directions for the development of adaptive tourism, taking into account the recreational potential of the city of Kyiv.

Key words: *adaptive tourism, recreational potential, comprehensive assessment, tourism resources, Kyiv.*

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Туризм – одна з потужних галузей народно-господарчого комплексу будь, якої країни. Особливого значення туристична діяльність набуває тоді, коли країна має суттєвий ресурсний потенціал, наприклад, рекреаційний, який може застосовуватись для потреб розвитку адаптивного туризму, як одного з сучасних перспективних напрямків туристичної діяльності.

Сьогодні людська діяльність, пов'язана з розвитком туристично-рекреаційного потенціалу, є однією з прибуткових сфер економіки, яка інтенсивно розвивається. Туризм та рекреаційна діяльність мають суттєвий вплив на економічний та соціальний розвиток територій регіонів країни. Розвиток цієї діяльності сприяє наповненню місцевих бюджетів, формуванню нових транспортних комунікацій, розбудові відповідної інфраструктури, створенню робочих місць. У зв'язку із цим актуальності набувають проблеми дослідження структурних характеристик класифікації туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, серед яких одним з найбільш потужних є місто Київ.

Сьогодні розроблено широке коло методичних підходів і рекомендацій, що використовуються для класифікації туристично-рекреаційного потенціалу на різних рівнях прояву та агрегації, це відображено у працях О. Бейдика, Є. Бистрова, П. Вірченка, М. Воронова, С. Дутчак, Н. Крачило, А. Кускова, О. Любіцевої, Н. Паньків, Г. Симочко, І. Смаля, Л. Черчик [46, с. 93–99].

Оцінюючи розроблений інструментарій аналізу класифікації туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, що існують у сучасній науці, вважаємо, що окремі питання комплексного дослідження класифікації туристично-рекреаційного потенціалу на рівні регіонів залишаються дискусійними.

Окрім того, туристична сфера оновлюється новими напрямками туристичних послуг, як-то адаптивний туризм, який в Україні тільки-но набирає обертів.

Вивчення та оціночна характеристика адаптивного туризму як сучасного виду туристичної діяльності, є актуальною та такою, який має затребуваність в сучасному українському суспільстві та високий рівень практичного застосування, що відповідає стратегії розвитку туризму в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування та оціночна характеристика рекреаційного потенціалу міста Києва для активізації розвитку адаптивного туризму.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

- обґрунтувати теоретико-методологічні аспекти рекреаційного потенціалу та рівень теоретичних досліджень адаптивного туризму в Україні;
- охарактеризувати методологічні аспекти розвитку адаптивного туризму з використанням рекреаційних ресурсів;
- виконати оцінку рекреаційного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму, з використанням методу комплексної оцінки ресурсного та інфраструктурного потенціалу міста;
- означити проблеми та перспективні напрями розвитку адаптивного туризму, з урахуванням рекреаційного потенціалу міста Києва.

Об'єктом дослідження виступають рекреаційно-інфраструктурні ресурси Києва, як потужного туристичного середовища.

Предметом дослідження є перспективність розвитку адаптивного туризму міста Києва.

Методи бакалаврського дослідження. Основою проведеного дослідження слугували базові теоретико-методологічні основи, ґрунтовні наукові дослідження й праці українських і закордонних вчених у сфері туристичних послуг, які розкривають сутність адаптивного туризму та його

роль у розвитку країни на основі рекреаційного потенціалу, а також законодавчо-нормативні акти України.

Для досягнення поставленої в роботі мети було використано сучасні методи дослідження, зокрема: на основі *системно-аналітичного методу* здійснено теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок, пропозицій провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених проблемам туристичної галузі; *метод логічного узагальнення* забезпечив можливість теоретико-методологічного обґрунтування актуальності даного дослідження. Для вирішення окремих завдань використовувались також методи: *комплексної оцінки* – для характеристики рекреаційного потенціалу міста Києва, структури й ефективності запровадження адаптивного туризму, а також для комплексного системної оцінки інфраструктурних можливостей впровадження адаптивного туризму систему туристичних послуг; *проблемно-орієнтовний* – для наукового обґрунтування напрямів вирішення проблем розвитку вітчизняної туристичної галузі; *компаративний метод* дозволив зіставити рівні розвитку туризму в різних регіонах та країнах.

Практичне значення бакалаврського дослідження. В основі даного бакалаврського дослідження запропонована оцінка перспективності використання рекреаційного потенціалу міста Києва для активного впровадження адаптивного туризму, як сучасного напрямку туристичної діяльності, який останнім часом є затребуваним українським суспільством і його значення постійно підсилюється новими науковими дослідженнями та практичною реалізацією державних програм. Особливого значення дана проблематика матиме у післявоєнний період в Україні.

Тому, висновки та рекомендації, зазначені у даному дослідженні, носять практичний характер і можуть бути використані у роботі туристичних підприємств вітчизняної сфери туризму, що дозволить вирішити низку питань адаптації українців до мирного життя у післявоєнний період, а Україні стати конкурентоспроможним гравцем на світовому туристичному ринку.

Структура бакалаврського дослідження. Дана кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури та додатків. Загальна кількість сторінок дипломної роботи становить 82 сторінки. В роботі використано 12 рисунків, 8 таблиць, 2 діаграми. Кількість використаних джерел становить 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНО-АДАПТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Теоретичні основи туристично-рекреаційного потенціалу

Туризм та рекреаційна діяльність відіграють важливу роль в економіках країн та регіонів, забезпечуючи при цьому раціональне використання та збереження природних ресурсів, історико-культурної спадщини, екологічний стан навколишнього середовища та, розвиваючи інформаційно-пізнавальну складову туризму [42, с.31-37].

З точки зору соціально-економічних важелів, туризм сприяє розвитку суміжних із туризмом галузей, розвитку інфраструктурних елементів господарства країни (транспорт, зв'язку, торгівлі, виробництва сувенірної продукції, послуг, ресторанів, будівництва тощо). Враховуючи багатоаспектність використання туризму, однією з важливих складових туризму є наявність рекреаційного потенціалу.

Завдяки інтенсивному розвитку туристичної галузі останніми роками, узгоджується та вдосконалюється поняттєво-термінологічний апарат, пов'язаний із туристично-рекреаційною сферою. Якщо раніше у науковому співтоваристві використовували поняття «рекреація» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо), то сьогодні рекреаційні ресурси і все, що пов'язано з нею, розглядають як складну концепцію різноаспектної діяльності [42, с.31-37].

Для організації рекреаційної діяльності дуже важливе значення мають рекреаційні ресурси. Рекреаційна сфера належить до галузей господарства, що мають чітко визначену ресурсну орієнтацію.

Рекреаційні ресурси – це природні та антропогенні елементи, об'єкти, явища, які використовуються або можуть бути використані для задоволення

рекреаційних потреб суспільства й організації виробництва рекреаційно-туристських послуг (рис.1.1).

Рис.1.1. Типізація рекреаційних ресурсів

Примітка: побудовано автором за джерелом [20]

Основою формування рекреаційної сфери певної території виступає рекреаційно-ресурсний потенціал (РПП).

Рекреаційно-ресурсний потенціал (РПП) – це можливості території (району, країни) щодо надання рекреаційних послуг з відновлення здоров'я, повноцінного відпочинку та туризму відповідно до потреб суспільства і рівня продуктивних сил.

Для розвитку рекреаційного обслуговування й ефективного використання рекреаційних ресурсів необхідним є створення рекреаційного кадастру.

Рекреаційний кадастр — це систематичний перелік даних, що включають якісний та кількісний опис природних та антропогенних об'єктів рекреаційного призначення, їх місцезнаходження, ступінь вивчення, рекомендації щодо використання та необхідні природоохоронні заходи.

Організація рекреаційної діяльності можлива лише при наявності рекреаційних ресурсів, а природні умови сприяють або обмежують їх використання, але і в якому разі не компенсують їх.

Найважливішими характеристиками рекреаційних ресурсів є:

1. Обсяг або величина запасів, площа розповсюдження – визначають рівень освоєння, ємність комплексу кордони санітарної охорони.

2. Період можливої експлуатації – викликає сезонність використання і ритмічності рекреаційних потоків.

3. Територіальна сталість та локалізованість – зумовлює тяжіння рекреаційної інфраструктури та потоків до місць концентрації рекреаційних ресурсів.

4. Порівняно низька капіталоємність – дає можливість швидко отримувати соціально-економічний ефект.

5. Можливість багаторазового і комплексного використання – зумовлює формування територіально-рекреаційних комплексів.

Проводячи аналіз публікацій вітчизняних науковців, ми звернули увагу на те, що в одних роботах використовується поняття «туристичні ресурси», в інших – «туристичний потенціал», а іноді ці терміни одночасно використовуються як синоніми. Численні публікації містять терміни «туристично-рекреаційний потенціал» та «рекреаційно-туристичний потенціал». Дослідження туристичного та рекреаційного потенціалу в регіоні відображено у роботах вітчизняних та зарубіжних авторів: Н.О. Алешугіна, Г.В. Горіна, М.П. Бутка, Т.Г. Бутова, І.Є. Дашука, А.Н. Дунця, С.В. Дутчака, Г.М. Захаренка, П.Ф. Коваля, Е.П. Крупочкина, Т.І. Ткаченка, Н.І. Шабаліної [46, с. 93–99].

В багатьох наукових працях зазначалось, що туризм відіграє значну роль в економіці країни та має значний вплив на якісний розвиток суспільства, а туристично-рекреаційна діяльність окремих регіонів країни дозволяє розбудовувати потужну туристичну систему [61, с. 107–112].

Вивчення рекреаційного потенціалу території починається в більшій частині наукових робіт із популяризації туризму, а оцінка рівня туристичного потенціалу регіону та доступності до рекреаційних ресурсів найчастіше досліджуються науковцями як безперечні актуальність питання.

Вивчаючи категорійні поняття, ми спостерігаємо, що у своїх працях науковці пропонують різні підходи до дослідження терміна «рекреаційний потенціал», використовують взаємовиключні ухвали про його сутність, зміст, функції. Теоретики розкривають характеристику туристично-рекреаційного потенціалу, а широке поняття «потенціал» пояснюється різноманітністю об'єктів, до яких воно застосовується. Головне, що об'єднує різні потенціали у тлумаченнях учених, – певний набір можливостей чи здібностей у тій галузі, до якої відноситься «потенціал» [71, с. 57- 65].

Наприклад, академік Л.І. Абалкін зазначає, що «потенціал» (економічний, підприємницький, промисловий) – це загальна, сукупна характеристика ресурсів, пов'язана з місцем і часом [71, с. 57–65].

Архангельський В.М. під потенціалом розуміє наявні ресурси, запаси, які можуть бути використані для досягнення конкретної мети або вирішення певної проблеми, тобто сукупності реально накопичених ресурсів [23].

Захаренко Г.Н. [23] доводить, що «туристичний потенціал» – це сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенціалів, які формують туристичний інтерес на певній території та стають основою діяльності з виробництва та споживання туристичного продукту і необхідні для управління, контролю та розвитку виробництва й споживання продукції в туристичному комплексі території відповідно до принципів сталого економічного розвитку, та пропонує оцінити туристичний потенціал на

основі цінності туристичної привабливості, можливостей інфраструктури та максимальної антропогенності.

Слід урахувати позицію О.О. Любіцевої, у наукових дослідженнях якої зазначається, що туристичні ресурси є частиною «туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена в туристичний продукт і яка підлягає продажу для туристичних цілей» [32].

У працях О.О. Бейдика оцінку туристично-рекреаційного потенціалу здійснено з урахуванням його класифікації [4], де виділяються природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні ресурси, інфраструктурні об'єкти та суперточка-тур (рис. 1.2).

Рис.1.2. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів (за О.О. Бейдиком)

Примітка: створено за джерелом [4]

Автор стверджує, що подібні туристично-рекреаційні ресурси – найсуттєвіші вияви соціального і природного рухів, знакові події в історії певної території; до їх складу входять політичні, військові, культурні, економічні та екологічні події. Це специфічний вид інформаційних ресурсів, що можуть відобразитися в описі відповідної території [4].

Не можемо не погодитися з твердженнями П. Вірченко, що туристсько-рекреаційний потенціал будь-якої території [13, с.121-125] складається з базового та динамічного (рис. 1.3). Базовий туристсько-рекреаційний потенціал території включає наявні природні ресурси, культурно-історичні та сакральні об'єкти.

Рис.1.3. Класифікація туристично-рекреаційного потенціалу (за П. Вірченко)

Примітка: створено за джерелом [13, с. 121-125]

Динамічний туристсько-рекреаційний потенціал відображає процеси залучення соціально-економічних ресурсів території у її господарську діяльність і включає виробничий, трудовий, фінансовий, освітній та інфраструктурний потенціал території.

Незважаючи на численні наукові досягнення, низка важливих теоретичних та практичних питань залишається не вивченою. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі немає єдиного загально прийнятого змісту терміна «рекреаційний потенціал». У таблиці 1.1 наведено висловлювання різних авторів щодо його тлумачення.

Підсумовуючи твердження науковців, зазначимо, що принципова різниця між термінами «ресурси» та «потенціал» полягає у тому, що ресурси існують незалежно від суб'єктів господарської діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства у цілому невідділений від суб'єктів діяльності. Тобто потенціал, окрім матеріальних та нематеріальних активів, включає здатність працівника, колективу, підприємства, суспільства у цілому ефективно використовувати наявні ресурси [14].

Таблиця 1.1

Тлумачення термінів «туристичний потенціал», «рекреаційний потенціал» різними вченими

№	Автор	Визначення
1	Закон України «Про туризм»	Туристичними ресурсами України є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності [1].
2	Вікіпедія	Туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста.
3	П.Ф. Коваль, Г.П. Андреева	Туристичний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [8].
4	Г.В. Горин	Туристично-рекреаційні ресурси – це сукупність як безпосередньо рекреаційно-туристичних ресурсів, так і всіх наявних ресурсів (природно-ресурсні, виробничі, трудові, фінансово-інвестиційні, технологічні, інформаційні та екологічні) і можливостей відповідного регіону, які можуть використовуватися або використовуються в цілях виконання фізіологічного існування людини (відпочинок, оздоровлення та туризм), забезпечення діяльності суб'єктів рекреаційно-туристичної сфери економіки, досягнення стійкості регіонального розвитку [2].
5	Т.І. Ткаченко, К.О. Соколова	Туристичний потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм [3].
6	Н. В. Шабаліна	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їхніх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.
7	Ю.Є. Дащук	Ресурсний потенціал регіону – інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризується здатністю використовувати природні ресурси, реалізуючи при цьому можливості, через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволення потреб рекреанта у відпочинку та відновленні [5].
8	А.В. Дроздов	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність пов'язаних із певним об'єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.
9	І.В. Смаль	Туристичні ресурси – сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їхніх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності й які за сучасної та перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту [9].
10	Т.В. Ніколаєнко	Туристично-рекреаційний потенціал території – сукупність природних, культурно-історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території.
11	Г.Н. Захаренко	Туристичний потенціал – це сукупність різних матеріальних і нематеріальних потенцій, які формують туристичний інтерес до певної території і стають основою діяльності з виробництва та споживання туристичного продукту, а також є необхідними для здійснення управління, контролю і розвитку виробництва і споживання продуктів туристичного комплексу території відповідно до принципів стійкого економічного розвитку [6].
12	О.О. Любіцева	Туристичні ресурси – це частина туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою [7].

Примітка: за джерелом [42, с.31-37]

Згідно із Законом України «Про туризм» № 325/95 від 15.09.1995 [51, с. 180], до рекреаційних ресурсів належать туристичні об'єкти (житло, їжа, музеї тощо), об'єкти та природні явища, тому поняття «туристичний

потенціал» набагато ширше і включає загальні економічні, фінансові, трудові, соціальні та інфраструктурні ресурси, які можна використовувати в організації туристичної галузі. Ці два поняття часто розглядають як взаємодоповнюючі або ототожні. Ось чому наукових публікаціях, можна побачити використання термінів туризму та рекреаційних ресурсів як сукупності природних і техногенних об'єктів, необхідних для виробництва туристичного продукту.

Тому ми можемо говорити про те, що поняття як «туристичний потенціал», так і «рекреаційний потенціал» є багатограними, і не обмежуються лише ресурсними можливостями, а значить є дискусійними.

Формування рекреаційного потенціалу регіону зумовлене можливістю використання рекреаційних ресурсів в організації та розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність туристичних операторів ефективно використовувати рекреаційний потенціал регіону забезпечить успішний розвиток туристичної економіки та регіону [50, с. 93–97].

Економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів:

1. Умовна продуктивність рекреаційних ресурсів (якість) – вартість наданих послуг.
2. Кількісні показники видів рекреаційних ресурсів – транспортна доступність, величина тощо.
3. Споживча вартість одного рекреаційних ресурсів – необхідність додаткових витрат (таблиця 1.2).

Індекси економічної оцінки природно-рекреаційного потенціалу областей України, що надані в таблиці 1.2, надають загальне уявлення про стан природно-рекреаційного потенціалу кожної з областей, що, в свою чергу, може впливати на розвиток туризму, який тісно пов'язаний з особливостями природно-ресурсного, туристсько-рекреаційного, історико-культурного потенціалу та розвиненої інфраструктури.

Таблиця 1.2

**Індекси економічної оцінки природно-рекреаційного потенціалу
областей України**

№ з/пор.	Області	Природно-рекреаційний потенціал	
		<i>загальний</i>	<i>ресурсів відпочинку та туризму</i>
1.	Вінницька	1,42	0,87
2.	Волинська	1,12	1,64
3.	Донецька	1,42	1,18
4.	Дніпропетровська	1,35	1,13
5.	Закарпатська	2,06	1,21
6.	Запорізька	1,40	1,18
7.	Житомирська	0,83	0,95
8.	Івано-Франківська	1,40	1,18
9.	Кіровоградська	1,18	0,75
10.	Київська	1,32	1,10
11.	Луганська	1,37	1,15
12.	Львівська	1,69	1,18
13.	Миколаївська	1,42	1,20
14.	Одеська	2,88	1,18
15.	Полтавська	1,16	0,95
16.	Рівненська	1,09	0,88
17.	Сумська	1,19	0,97
18.	Тернопільська	1,05	0,80
19.	Харківська	1,45	1,09
20.	Херсонська	1,39	1,18
21.	Хмельницька	1,09	0,88
22.	Черкаська	1,13	0,92
23.	Чернігівська	1,13	0,82
24.	Чернівецька	1,50	1,18
25.	АР Крим	1,98	1,78

Примітка: джерело [38, с. 197-205]

Отже, можна стверджувати, що кожен регіон на основі аналізу рекреаційних ресурсів створює туристичний потенціал, відповідний здатності туристичних суб'єктів використовувати туристичні ресурси регіону. В свою чергу туристичний потенціал сприяє привабливості території для туристів, а регіони – перспективному туристичному розвитку.

1.2. Характеристика адаптивного туризму в Україні

Світова туристична індустрія прагне зробити туризм приємним для всіх людей, незалежно від віку, фізичних особливостей, наприклад, для користувачів інвалідного візка, осіб із захворюванням органів слуху чи зору, для вагітних жінок, батьків із дітьми, осіб, що відновлюються після нещасних випадків або інших хвороб. Доступна інфраструктура, об'єкти та послуги на місці відпочинку, інформативність тощо дадуть можливість залучити нову категорію туристів [73].

Питання доступного туризму відкрите й лишається на стадії вивчення. Категорійний апарат не має одного визначення, що підкреслює недостатню увагу до цієї проблеми. Доступний туризм (accessible tourism), туризм для усіх (tourism for all), інклюзивний туризм (inclusive tourism) – ці терміни найбільше використовуються як у вітчизняних, так і зарубіжних дослідженнях й означають соціальне право, яке мають усі громадяни на вільне чи безперешкодне пересування та користування туристичними послугами та товарами [19, с. 142–150].

Термін «доступний туризм» (accessible tourism) найбільш вдало описаний у науковій статті С. Дарсі – «доступний туризм, шляхом надання розроблених туристичних продуктів, послуг та середовища за принципами універсального дизайну, дає змогу людям з особливими потребами, пов'язаними із пересуванням, зором, слухом та когнітивними аспектами доступу, функціонувати самостійно із відповідною справедливістю та гідністю. Це визначення включає всіх людей, у тому числі, тих, хто подорожує з дітьми в дитячих візочках, людей з обмеженими можливостями та людей похилого віку» [19, с. 142–150].

Схоже визначення для поняття «туризм для усіх» (tourism for all) закріплене в документі рішення 20-ї сесії Генеральної асамблеї Всесвітньої туристичної організації в 2013 році: «туризм, доступний для усіх, – це форма туризму, що передбачає процес співробітництва учасників туристичного

процесу, що дозволяє людям, які мають потребу в доступі, зокрема пов'язану з мобільністю, зором, слухом і когнітивними функціями, функціонувати незалежно, справедливо та доступним шляхом, надання їм розробленого на принципах універсального дизайну продуктів туризму, послуг та середовищ» [77].

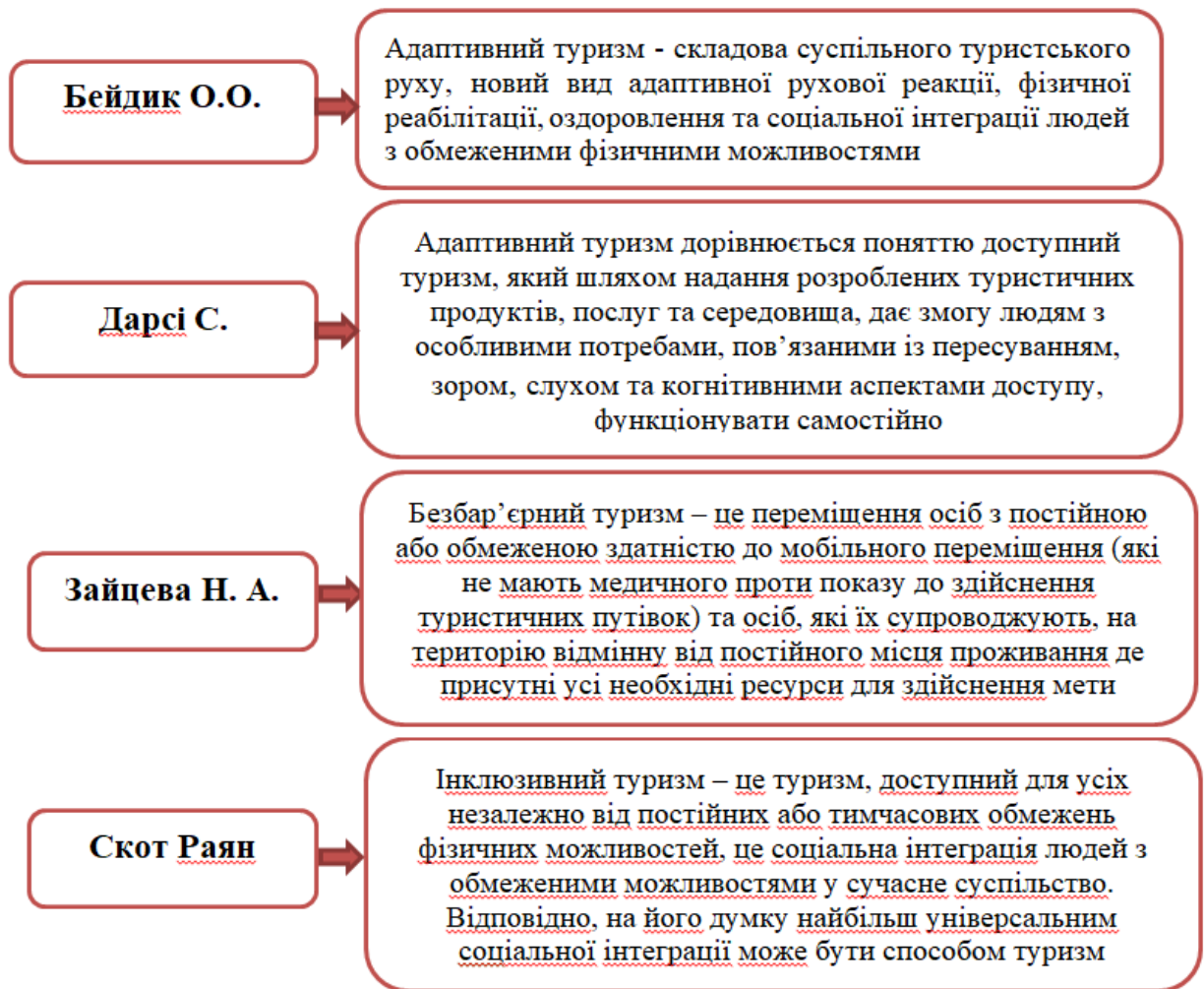

Рис.1.4. Визначення понять за різними науковцями

Термін інклюзивний туризм найкраще висвітлено Скотом Раяном, основоположником і пропагандистом доступного туризму. За його визначенням інклюзивний туризм – це туризм, доступний для усіх незалежно від постійних або тимчасових обмежень фізичних можливостей. Тобто, це соціальна інтеграція людей з обмеженими можливостями у сучасне

суспільство. Відповідно, на його думку найбільш універсальним соціальної інтеграції може бути способом туризм [9, с.14-17].

Зайцева Н. А. у своєму навчальному посібнику «Безбар'єрний туризм» дає визначення поняттю: «безбар'єрний туризм – це переміщення осіб з постійною або обмеженою здатністю до мобільного переміщення (які не мають медичного протипоказу до здійснення туристичних путівок) та осіб, які їх супроводжують, на територію відмінну від постійного місця проживання де присутні усі необхідні ресурси для здійснення мети подорожі. В той же час безбар'єрний туризм це діяльність підприємств туристичної (і суміжними з нею) індустрії, направлена на формування і продаж комплексного туристичного продукту, який відповідає додатковим потребам окремих маломобільних категорій туристів (з врахуванням їх фізичного і психологічного стану), а також супроводжуючим особам [28].

Очевидно, що ключовим у визначенні безбар'єрного туризму є термін «бар'єр», який розуміється як перешкода, з якою зустрічається людина в процесі своєї життєдіяльності. Бар'єри бувають соціальні (наприклад, бар'єр влаштування на роботу за статевою ознакою), психологічні (наприклад, бар'єр спілкування, різноманітні фобії), культурні (адаптація туриста до нових традицій і норм поведінки в країні відвідування, соціалізація дитини-інваліда в суспільстві з дискримінаційними культурними нормами), фізичні (розмір дверного отвору в готельному номері, ухил пандуса на вході в магазин) та інші [7, с. 228 – 234].

Організація безбар'єрного туризму – процес розвитку туризму, який має на увазі доступність туризму для всіх в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб всіх людей, в тому числі людей з обмеженими фізичними можливостями, їх опікунів і членів сім'ї. У той же час безбар'єрний туризм – це вид діяльності, бізнес, який надає туристичний продукт, інформацію, окремі туристичні послуги з урахуванням потреб в доступі і організації цих послуг для маломобільних груп осіб [19, с. 142–150].

Бейдик О.О. вважає, що адаптивний туризм – складова суспільного туристського руху, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення та соціальної інтеграції людей з обмеженими фізичними можливостями; чинник соціальної реабілітації як для відносно здорових людей похилого віку, так і для осіб з інвалідністю [5; 6, с.8–13].

Топалова О. дає таке визначення: адаптивний туризм – це відносно новий вид туристичної діяльності, розрахований на людей з обмеженими фізичними можливостями, який є видом адаптивної рухової рекреації та сприяє фізичній реабілітації, оздоровленню та соціальній інтеграції особливої соціальної категорії населення. Усі суперечки щодо визначення створені нестандартністю і невизначеністю термінології. Слід зауважити, що в основі багатьох дефініцій інвалідно-туристичної проблематики лежать терміни, пов'язані з інвалідизацією, доступністю та адаптацією. Деякі вчені відносять інвалідний туризм до категорії соціального туризму [62].

«Адаптивний туризм» – туризм для інвалідів та осіб із відхиленнями у стані здоров'я, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення і соціальної інтеграції зазначеної категорії людей [62].

«Адаптивний туризм» – це реабілітаційний напрям розвитку туристичних послуг, і пропонують таке визначення: адаптивний туризм – це комплекс взаємовідносин соціального, спортивно-оздоровчого, медичного, психологічного чи іншого характеру, що зумовлюють специфіку туристичного продукту під час надання туристичних послуг особам з особливими потребами [66, с. 206 -211].

Дослідивши проблему термінологічного апарату можна зробити висновок, що в Україні не існує загальноприйнятого визначення туризму для людей з інвалідністю, про що свідчить відсутність єдиного терміну. Проблема визначення «доступний туризм», що часто зустрічається в іноземній літературі як «accessible tourism» не набуло широкого використання в Україні, адже має два значення:

- 1) фізична доступність інфраструктура;

2) доступність туристичних послуг в грошовому еквіваленті [72, с. 119-128].

Термін «безбар'єрний туризм» широко використовується у російській та білоруській літературі і також трактується як загальна доступність туристичних об'єктів чи об'єктів інфраструктури, не тільки фізична, а й психофізична. Найбільш ширше значення закладено в термін «туризм для всіх», що в іноземній літературі зустрічається як «tourism for all», яке було використаним у документації ВТО [73].

В Україні ж найбільш широко використовують термін «адаптивний туризм», який здебільшого використовується в розумінні реабілітації людей з інвалідністю. На нашу думку, найбільш вдалим терміном, що буде включати усі ці визначення має стати «інклюзивний туризм» адже суть інклюзії це включення усіх осіб у туристичну діяльність не зважаючи не лише їх фізичне чи психічне здоров'я, а й усі групи населення за віком (від дітей до людей похилого віку); за приналежністю до певної національності; за засобами пересування (людина на інвалідному візку чи мама з немовлям, що використовує дитячий візок) тощо [62].

Питання інклюзії давно привернуло до себе увагу світової спільноти. Україна також зробила потужні кроки по імплементації стандартів Конвенції ООН про права інвалідів, яка була ратифікована та набула чинності 06 березня 2010 р.

Згідно із Статтею 30 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті й вживають усіх належних заходів для цього [77].

Мета інклюзії полягає у ліквідації соціальної ізоляції (виключення). Створення доступного середовища є однією з цілей інклюзії – формування оточуючого середовища для потреб осіб з інвалідністю, а не навпаки [19, с. 142–150].

У категорійний апарат інклюзивного (доступного) туризму варто включити визначення не лише ті, які характеризують саме поняття туризму. Наприклад, для України важливе розуміння людини з особливими потребами. Термін «інвалід» було видалене з загального ужитку та замінено на «людина з інвалідністю», що було закріплене відповідними законодавчими актами.

1.3. Методологічні аспекти розвитку адаптивного туризму з використанням рекреаційних ресурсів

Методологічну основу досліджень складають роботи географів та економіко-географів. Насамперед, теоретичні і методологічні розробки фахівців з рекреаційної географії, а саме В.С. Преображенського, Ю.А.Веденіна, М.С. Мироненка, І.Т. Твердохлебова, М.П. Крачила, О.О. Бейдика, П.О. Масляка; фізичної та економічної географії: Я.Б. Олійника, П.Г. Шищенко, О.Ю. Дмитрук, О.О. Любіцевої, В.П. Руденка, Д.В. Ніколаєнка, О.І. Шаблія, Н.В. Фоменка, Н.В.Цопа та інших. Зокрема, вивченням рекреаційного потенціалу території займалися Н.С. Мироненко, І.Т. Твердохлебов, П.Г. Шищенко, Д.В. Ніколаєнка, Н.В. Фоменко, Н.В. Цоп та інші [4].

Туристичні ресурси є базовими компонентами рекреаційно-туристичного потенціалу, який доповнюється інфраструктурними елементами, а саме підприємствами і закладами, які розташовані в привабливих для туристів місцях, де існують різноманітні послуги споживання, в тому числі й рекреаційно-туристичні [45].

Дослідження теоретичних підходів до визначення зазначених понять дозволило виявити різні точки зору вчених-економістів, які проаналізовані та систематизовані у вигляді дефініцій, що відображені в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Показники щодо визначення поняття
«інфраструктура рекреаційно-туристичної сфери»

Підхід	Поняття	Автори	Визначення
Теоретико-економічний	Інфраструктура туризму та гостинності	Д.А.Чудновський, М.А. Жукова, В.С.Сенін [41]	Сукупність загальних умов виробництва туристичного продукту.
	Туристична інфраструктура	В.С. Кравців, Л.С. Гринів, та ін. [42]	Сукупність підприємств й інституцій, які є територіальним, організаційним, матеріальним підґрунтям розвитку туризму.
	Соціальна інфраструктура	С.В.Мочерний [43]	Комплекс об'єктів (підприємств, закладів, організацій та споруд), які забезпечують умови функціонування суспільного виробництва і життєдіяльності населення, формування фізично та інтелектуально розвинутого, суспільно активного індивіда.
Структурний	Інфраструктура туризму	М.І. Школа [44] П.Горішевський, В.Васильєв, Ю.Зінько [45]	Комплекс споруд, інженерних і комунікаційних мереж, у тому числі телекомунікаційного зв'язку, доріг, суміжні індустрії туризму підприємства, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів, і їхнє належне використання з метою туризму, а також забезпечення життєдіяльності підприємств індустрії туризму.
	Рекреаційна інфраструктура	Словник законодавчих термінів [46]	Сукупність засобів забезпечення організації та здійснення рекреаційної діяльності, тобто - це шляхи сполучення, заклади/місця розміщення і харчування, транспортні засоби, еколого-освітні центри, елементи рекреаційного благоустрою тощо.
Функціональний	Туристична інфраструктура	В.А.Смолій, В.К.Федорченко, В.І. Цибух [47]	Сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани тощо) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні тощо).
	Рекреаційна інфраструктура	І.В. Смаль [48]	Сукупність модусів розміщення, закладів оздоровлення, харчування, розваг і реалізації рекреаційно-туристичних послуг, комунікаційних систем
			життєзабезпечення, зв'язку і транспорту, функціонування і взаємодія яких спрямована на задоволення рекреаційних потреб людини.
	Соціальна інфраструктура	В.А. Жамін [49]	Галузі й підгалузі невиробничої сфери, які опосередковано пов'язані з процесом виробництва і виконують чисельні функції обслуговування всього процесу господарювання.

Примітка: впорядковано автором на основі [23]

Зважаючи на різні підходи до типології інфраструктури, проведемо класифікацію за наступними класифікаційними ознаками: за сферами діяльності, за територіальним рівнем, за видами економічної діяльності, за

середовищами простору, за ступенем інвестиційної привабливості, за етапом функціонування та поліфункціональністю (табл. 1.4.) [18].

Таблиця 1.4

Класифікація інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери

№	Класифікаційна ознака	Зміст ознаки
1.	За сферами виробництва	рекреаційно-виробнича; рекреаційно-соціальна
2.	За територіальним рівнем	глобальний; національний; регіональний
3.	За середовищами простору	сухопутна; водна; повітряна; космічна
4.	За ступенем інвестиційної привабливості	пріоритетних видів економічної діяльності, комплексів, територій; інфраструктура нерозвинених районів і територій; неосвоєна інфраструктура
5.	За етапом функціонування	будівництво нових інфраструктурних об'єктів; реконструкція та ремонт інфраструктурних об'єктів; експлуатація інфраструктури
6.	За поліфункціональністю	явна інфраструктура; неявна інфраструктура

Примітка: впорядковано автором на основі [18]

Специфічною рисою рекреаційно-туристичної інфраструктури є можливість її задовольняє також суспільні потреби місцевого населення (рекреантів), виконувати функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів РТС та регулювати матеріальні, фінансові й інформаційні потоки [55]. Тому, логічним є виділення: загальної рекреаційної інфраструктури (охоплює все національне господарство незалежно від туристичного руху) і туристичної (залучена безпосередньо тільки в туризм) інфраструктури [44], [56, с. 78–84] (рис.1.5, таблиця 1.5).

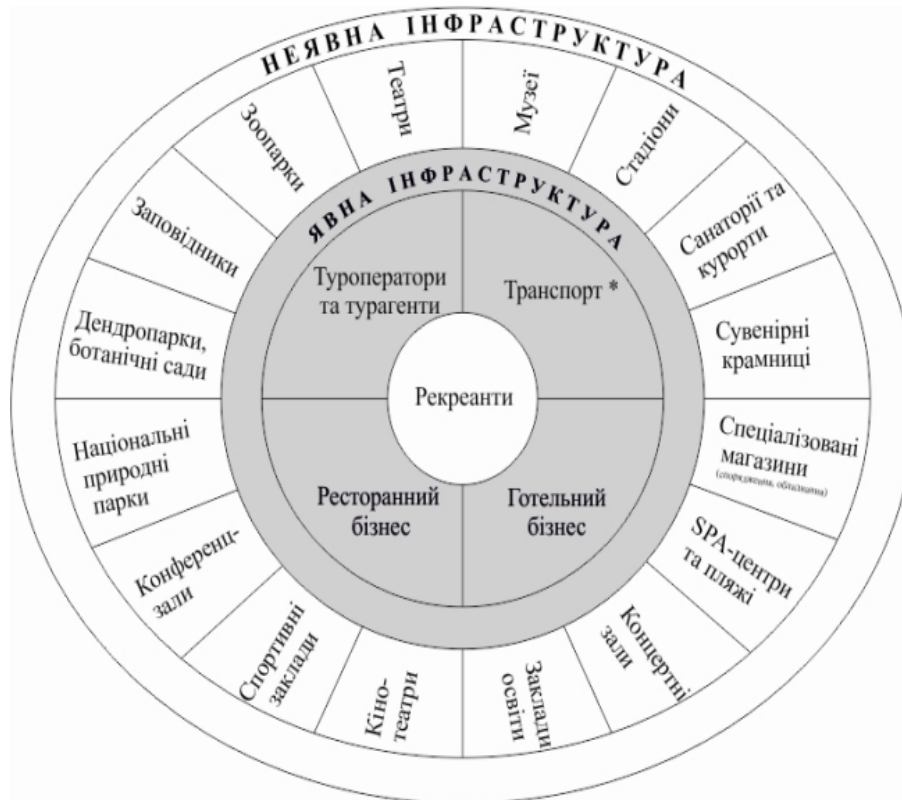

Рис.1.5. Сегменти інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери

Примітка: джерело [52]

Врахування невикористаного потенціалу інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери має стати рушійною силою та основою розробки концепцій та програм розвитку туризму в Україні, що сприятиме розвитку інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери та суміжних до неї галузей.

Першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку сфери туристичних послуг є оцінка її ресурсного потенціалу. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток туризму.

З'являються методики, в яких серед оціночних чинників додатково почали застосовувати різноманітність ландшафтів і їх пейзажно-естетичну привабливість, інтенсивність функціонування міжміських та приміських автобусних маршрутів (наявність автобусних стоянок для туристів, графік руху туристичного транспорту тощо), щільність і значущість історико-культурних, архітектурних і археологічних пам'яток, наявність спортивних об'єктів, їх типі пропускну спроможність, наявність та кількість санаторно-

профілактичних установ, готелів, закладів культури наявність і різноманітність туристичних маршрутів різного типу.

Таблиця 1.5

Характеристика сегментів неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери

Сегменти	Рік	Всього по Україні		Відвідувачів на 100 тис. населення, осіб	Середньорічна кількість відвідувачів 1 об'єкта, тис. осіб	Середньодобова відвідуваність об'єкта, осіб на день	Темп приросту кількості відвідувачів, %	Темп приросту кількості об'єктів, %
		Об'єктів, одиниць	Відвідувачів, тис. осіб					
1. Заповідники	2011	21	273,6	1	13,0	75,0	-2,3	5,0
	2012	23	251,5	1	10,9	68,7	-8,1	9,5
	2013	22	248,5	1	11,3	68,1	-1,2	-4,3
2. Нац. природні парки	2011	29	3113,6	7	107,4	853,0	3,6	7,4
	2012	48	3541,8	8	73,8	967,7	13,8	65,5
	2013	42	2611,7	6	62,2	715,5	-26,3	-12,5
3. Театри	2011	133	6698,7	15	50,4	2576,4	1,8	-5,0
	2012	132	6749,4	15	51,1	2595,9	0,8	-0,8
	2013	133	6874,7	15	51,7	2644,1	1,9	0,8
4. Концертні організації	2011	82	4116,5	9	50,2	3958,2	-1,3	-1,2
	2012	88	4646,5	10	52,8	4467,8	12,9	7,3
	2013	85	4593,7	10	54,0	4417,0	-1,1	-3,4
5. Музеї	2011	558	21833,1	48	39,1	79,4	0,4	3,5
	2012	579	22441,6	49	38,8	82,2	2,8	3,8
	2013	595	22329,4	49	37,5	81,5	-0,5	2,8
6. Кінотеатри	2011	2206	14995,2	33	6,8	4108,3	65,1	0,5
	2012	1708	15794,9	35	9,2	4315,5	5,3	-22,6
	2013	1577	13615,7	30	8,6	3730,3	-13,8	-7,7
7. Цирки	2011	10	1330,5	3	133,1	1279,3	-6,4	0,0
	2012	10	1262,3	3	126,2	1213,8	-5,1	0,0
	2013	10	1321,1	3	132,1	1270,3	4,7	0,0
8. Зоопарки	2011	7	1740,3	4	248,6	476,8	-0,4	0,0
	2012	7	1648,4	4	235,5	450,4	-5,3	0,0
	2013	7	1624,7	4	232,1	445,1	-1,4	0,0

Примітка: створено автором за джерелом [51]

Останнім часом все частіше використовують GIS-технології, які дозволяють автоматизувати саму оцінку потенціалу території [60, с. 5-11].

Узагальнюючи відомі підходи, можна сказати, що оцінка туристичних ресурсів складається з кількох взаємопов'язаних етапів (рис. 1.6) [64, с. 34–39].

Рис.1.6. Етапи оцінки туристичних ресурсів

Примітка: джерело [64, с. 34-39]

Етапи оцінювання:

1.Перший етап пов'язаний із формальним визначенням мети оцінювання. Такою метою може бути попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні тощо [68, с.118].

2.На другому етапі відбувається виділення чітких меж того, що буде оцінюватись.

3.Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки ТРПТ зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично-рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів).

4.Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки.

5. На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки.

6. Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо [68, с.118].

7. На сьомому етапі визначається спосіб «згортання» оціночних показників у часткові та (або) інтегральні показники ТРПТ з подальшим отриманням по них результатів оцінки.

8. Восьмий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінки.

9. На останньому, дев'ятому етапі, відбувається інтерпретація отриманих результатів оцінки ТРПТ [69, с.131].

Етапи оцінювання природних ресурсів. Для використання природних ресурсів необхідна їхня оцінка. Процедура оцінювання складається з наступних етапів:

- виділення об'єктів оцінки – природних комплексів, їхніх компонентів чи властивостей;
- визначення суб'єкту, з позиції якого ведеться оцінка;
- формування критеріїв оцінки, що визначається як масштабом та метою дослідження, так і властивостями суб'єкту;
- розробка параметрів оціночних шкал градацій. Шкали показують оціночні відношення між суб'єктом і об'єктом. Кожний ступінь є показником інтенсивності взаємодії властивостей даного об'єкту зі станом суб'єкту [69, с.131].

П'ятиступенева шкала оцінювання передумов для рекреації охоплює наступні градації:

- найбільш сприятливі або найкращі;
- сприятливі;
- помірно сприятливі;
- малосприятливі;
- несприятливі.

Типи оцінки природних ресурсів. Існують чотири основних типи оцінки природних ресурсів туризму: медикобіологічна, естетична, технологічна, економічна [69, с.131].

На основі проведеного аналізу сформувались інтегральні показники по адміністративно-територіальним одиницям, наданих в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України

Адміністративні одиниці	Оцінка ресурсів, бали							Сума скла до вих, балів	Загальний бал ресурсно- рекреаційного рейтингу
	суспільно- географічного	природного	природно- антропогенного	архітектурно- історичного	Інфраструктур- ного	біосоціального	подієвого		
	1	2	3	4	5	6	7		
АР Крим, вкл Севастополь	2	5	5	5	5	5	5	32	5
Вінницька	5	4	1	4	1	5	3	23	4
Волинська	1	3	2	4	1	3	4	18	2
Дніпропетровська	4	2	1	2	3	2	1	15	2
Донецька	3	1	1	1	5	1	2	14	1
Житомирська	4	1	1	2	1	5	2	16	2
Закарпатська	1	5	4	3	1	2	1	17	2
Запорізька	3	1	3	1	2	1	1	12	1
Івано-Франківська	2	4	2	3	1	4	5	21	3
Київська (вкл. м. Київ)	4	1	2	5	3	5	5	25	4
Кіровоградська	5	1	1	1	1	2	1	12	1
Луганська	2	2	1	1	1	1	2	11	1
Львівська	1	4	1	5	2	5	5	23	4
Миколаївська	5	2	1	1	2	2	3	16	2
Одеська	5	2	1	3	4	5	5	25	4
Полтавська	4	1	1	2	1	5	2	16	2
Рівненська	2	2	3	3	1	1	4	16	2
Сумська	3	2	2	2	1	4	1	15	2
Тернопільська	2	3	1	4	1	2	2	15	2
Харківська	4	2	1	3	1	3	4	18	2
Херсонська	4	2	4	1	2	1	1	15	2
Хмельницька	3	3	1	5	1	2	3	18	2
Черкаська	4	3	2	2	1	4	2	18	2
Чернівецька	3	4	1	3	1	2	2	16	2
Чернігівська	3	1	3	4	1	5	2	19	3

Примітка: джерело [70]

Метод комплексної кліматології допомагає вивчити вплив всього комплексу метеорологічних умов на організм людини, контрастності змін погоди, що може впливати на комфортність перебування людини в тому чи іншому місці [65].

При естетичній оцінці досліджується вплив природного ландшафту або його компонентів на емоційність людини. Мова йде про емоційну реакцію людини на той чи інший природний комплекс. Території з високою естетичною цінністю користуються підвищеним попитом. Естетична цінність залежить від морфологічної структури ландшафту, різноманіття елементів пейзажу [65].

За результатами оцінки можна зробити висновки: кожен з регіонів країни має свою специфіку, свою неповторність – етнокультурну, архітектурно-історичну, природно-ландшафтну, біосоціальну цінність, суспільно-географічне положення [67, с. 565–583].

Серед інших методів естетичної оцінки природних ресурсів розробляються міри екзотичності та унікальності. Екзотичність визначається як ступінь контрастності місця відпочинку у відношенні до постійного місця проживання, а унікальність – як ступінь повторюваності і неповторюваності об'єктів, явищ [67, с. 565–583].

Технологічна оцінка охоплює питання техніки та технології використання природних ресурсів для туристичної діяльності в цілому, різних видів занять, оцінку можливостей інженерно-будівельного освоєння територій для створення туристичних закладів [65].

Специфічною проблемою оцінки природних ресурсів туризму є встановлення їхньої допустимої ємкості. Визначення туристичної цінності та ємкості природних компонентів є необхідним, проте цього недостатньо для всебічної оцінки ресурсів туризму. Необхідною є їхня економічна оцінка [65].

Економічна оцінка дозволяє визначати ефективність різних заходів, скерованих на більш повне та раціональне використання ресурсів. Основна проблема полягає в труднощах економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів. Економічна оцінка можлива лише для тих рекреаційних ресурсів, народногосподарський ефект від яких можна виміряти: для мінеральних вод,

лікувальних грязей, лісів, поверхневих вод, природних національних парків [39, с. 55 - 59].

Існуючі методи оцінки природних ресурсів (метод рентних оцінок (на основі диференціальної ренти), оцінка за витратами освоєння та інші) практично неможливо застосувати до природних рекреаційних ресурсів? Тому що оцінка проводиться з точки зору їхнього промислового чи сільськогосподарського використання (за результатами кінцевої продукції). Тому, актуальною залишається проблема економічної оцінки досліджуваних ресурсів з використанням кадастру природних рекреаційних ресурсів, що на основі оціночних показників географічного, економічного та екологічного характеру дозволить вирішити завдання раціонального природокористування з врахуванням рекреаційних потреб населення [39, с. 55-59].

Методики економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів досить чисельні та суперечливі. При проведенні економічної оцінки рекреаційних ресурсів за основу часто береться концепція загальної економічної цінності (ЗЕЦ), що отримала розвиток в кінці 90-х років та дозволяє враховувати не тільки прямі, але і асиміляційні ресурсні функції природи [35].

Одним з розповсюджених методів в науковому середовищі є комплексна оцінка туристичних ресурсів, яку можна доповнити, як мінімум, двома блоками – «Створення кадастру туристичних ресурсів» і «Паспортизація туристичних територій», які в сукупності і сформуєть модель комплексної оцінки туристичних ресурсів країни та її окремих територіальних одиниць (рис. 1.7).

Рис.1.7. Модель комплексної оцінки туристичних ресурсів

Примітка: за джерелом [4]

Блоки «Класифікація ресурсів і туристичне районування територій» та «Оцінка ресурсів» розглядаються у сукупності, щоб в процесі оцінки ресурсних показників, враховувати територіальну структуру ресурсів, їх придатність всесезонного використання видів туризму та результатів їх комплексної оцінки [4, с. 223].

За результатами наукових досліджень О. О. Бейдика, з'ясовано, що аналіз й оцінку рекреаційно-туристичних ресурсів території логічно проводити за такими блоками, як: суспільно-географічний, природний, природно-антропогенний, архітектурно-історичний, інфраструктурний, біосоціальний і подійний, кожний з яких має свою методикау і технологію дослідження [12, с.151-160].

Таким чином, найважливішим ефектом від її реалізації застосування методологічних підходів є те, що завдяки їй з'явиться об'єктивна, актуальна і динамічна база даних про стан туристичних ресурсів і територій, їх кількісні і якісні характеристики, динаміка змін в процесі розвитку.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА КИЄВА ДЛЯ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ

2.1. Характеристика рекреаційних ресурсів міста Києва

Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності обумовлює зростання уваги до питань рекреаційного природокористування, особливо в умовах великих містах. Столичні міста, які є значними дестинаціями, відчують посилений тиск рекреантів (як туристів, так і місцевих жителів), що робить питання рекреаційної діяльності і рекреаційного природокористування в столичних та інших великих містах особливо актуальним. Актуальність питання, що винесено для розгляду, відзеркалене також у проблемі сталого (стійкого) розвитку туризму в дестинаціях різного рівня [8, с. 113-117].

Аналіз стану досліджуваної проблематики дозволяє зробити висновок, що попри значну увагу, яка з середини 1970-х років, приділяється питанням рекреаційного природокористування, багато питань ще залишаються не вирішеними. До таких питань належить організація природокористування в столиці, населення якої зростає, відчувається не контрольованість багатьох соціально-економічних процесів, одним з яких є процес рекреаційної діяльності [8, с. 113-117]. Саме в умовах загострення соціально-економічних проблем питання рекреаційно-туристичного природокористування в умовах сталого розвитку міста потребує науково обґрунтованих рішень.

Рекреаційне природокористування є цілісною системою відносин людина (суспільство) – довкілля (природа), які складаються на певному етапі суспільного розвитку в процесі вивчення, освоєння, використання, перетворення, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу території (акваторії) задля задоволення індивідуальних та суспільних рекреаційних потреб [2, с. 617-622].

Рекреаційне природокористування ґрунтується на таких закономірностях:

а) обмеженість самовідтворення та саморегулювання природи;
б) залежність змін компонентів природи від антропогенного впливу;
в) формування природно-антропогенних територіальних комплексів рекреаційно-туристської спеціалізації на основі комплексування природних та суспільних елементів. (ресурсів) [2, с. 617-622].

Концептуальними засадами рекреаційного природокористування є:

- природнича, в основу якої покладений ландшафтний аналіз;
- еколого-економічна, яка базується на класифікації стадій відтворювального процесу природних ресурсів;
- збалансований (стійкого) розвиток природних, економічних та соціальних підсистем [1].

Специфіка рекреаційного природокористування полягає в чіткій ресурсній орієнтації; безпосередньому впливові на природу, який здійснюється рекреантами в процесі рекреаційних занять і суттєво впливає на самоорганізацію природно-антропогенних комплексів; піонерному використанні природних ресурсів, які не знаходять застосування в інших сферах діяльності (наприклад, найвищі вершини, мальовничі ландшафти) [25].

В рекреаційному природокористуванні можна виділити такі напрямки як рекреаційне ресурсоспоживання (наприклад, бальнеологічних, біотичних ресурсів); рекреаційне ресурсовикористання (кліматичних, водних, земельних ресурсів), використання властивостей середовища з рекреаційною метою (розміщення рекреаційно-туристичної інфраструктури, об'єктів і т.д.) [26, с. 65-68].

Структура рекреаційного природокористування в місті залежить від видів рекреаційних занять, їх сезонності, тривалості, масовості та інших параметрів і, в основному, зводиться до таких видів: літні – пішохідні прогулянки, пішохідний туризм, прогулянки на велосипедах, фотополювання, етологія, купання, плавання, сонячні й повітряні ванни, водні спортивні заняття, яхти, водні лижі, рибальство, підводне полювання;

зимові – пішохідний туризм, лижні прогулянки, фотополування, етологія, рибальство, катання на ковзанах і санчатах [27, с. 18-22].

Специфіка рекреації в межах великого міста обумовлена малою площею природних об'єктів, придатних для рекреації, при великих обсягах відпочиваючих, кількість яких майже не має сезонних коливань, що визначає постійність значних обсягів рекреаційних навантажень на природно-рекреаційні об'єкти [27, с. 18-22].

Особливістю великих міст, що водночас є туристичними центрами, є також збільшення рекреаційних навантажень на природно-рекреаційні об'єкти центральних районів міста, що пов'язано із в'їзними туристичними потоками [14].

Рекреаційне природокористування в межах саме столичного міста визначається особливими повноваженнями Київської міської адміністрації згідно Закону України «Про столицю України – місто–герой Київ» (1999 р.), відповідно до якого міська влада має право визначати особливості землекористування, що спрощує режим рекреаційного природокористування [36; 50].

Рекреаційне природокористування є частиною загальної рекреаційної діяльності, що може здійснюватися в межах міста у закладах відпочинку, закладах культурно-мистецького профілю, спортивних закладах чи майданчиках, під час здійснення екскурсій та при безпосередньому контакті людини з природним середовищем (наприклад, на незабудованих міських територіях, які розглядаються як зелені зони) [36].

Зелена зона є сукупністю ландшафтів з насадженою чи природною рослинністю. В той же час не всі території міста, що не знаходяться під забудовою, належать до міської зеленої зони. Зелені зони відрізняються від просто незабудованих територій впорядкованістю та певним статусом, що регулюється на законодавчому рівні [52].

На території України основною ланкою системи озеленення території міста прийнято вважати міський парк, причому його значення для міста

зростає відповідно його розмірам. Міський парк створює умови для організації практично всіх видів відпочинку і можливість контакту мешканців міста з природою [48].

Середовище рекреаційної діяльності м. Києва можна поділити на внутрішнє, представлене ситуацією в місті, та зовнішнє, вплив якого спричинений попитом на київські рекреаційні ресурси, які пред'являють мігранти (трудові, сезонні, іммігранти) [52].

Рекреаційні потреби населення м. Києва задовольняються в процесі добового, тижневого, сезонного та річного рекреаційних циклів, кожен з яких має власну ритміку саморегуляції і відповідний їй просторовий механізм. Добові рекреаційні потреби задовольняються міськими рекреаційними об'єктами, що знаходяться в межах пішохідної доступності від житла або місця роботи (локальний тип рекреаційного об'єкта) чи по дорозі між місцем проживання та прикладання праці/навчання (функціональний тип рекреаційного об'єкта). Для добової рекреації характерний обмежений набір рекреаційних занять, які до того ж мають досить стійкий характер (ранкові прогулянки або пробіжки тощо) [52].

Тижневі рекреаційні потреби реалізуються на об'єктах, які є рекреаційно-привабливими і мають оптимальну транспортну доступність (в межах 20–30 хв. на будь-якому з міських видів транспорту, що є взаємозамінними). Для них характерне поєднання активних рекреаційних занять на природі з культурно–пізнавальними або культурно-розважальними. Тижневі рекреаційні потреби можуть задовольнятися як в межах міста, так і на околицях, в межах зеленої зони (Феофанія, Пуща-Водиця, Конча-Заспа, Ірпінь та ін.) [52].

Сезонні рекреаційні потреби є більш вмотивованими і пов'язані з порівняно тривалою рекреаційною діяльністю та більш різноманітними рекреаційними заняттями (наприклад, влітку це – відпочинок на пляжі біля води, на берегах Дніпра, заняття водними та іншими активними видами

рекреації, розваги тощо; взимку – катання на лижах, санчатах, ковзанах тощо) [10, с. 13-14].

Київська туристична агломерація пропонує дачний відпочинок, санаторний (пансіонати, бази відпочинку, профілакторії) відпочинок, популярним є самодіяльний туризм, що впливає на популяризацію даної території, при постійному її ущільненні та зростанні рекреаційних навантажень [10].

Рекреаційно–природні та історико-культурні об’єкти м. Києва є туристично–привабливими ресурсами, які визначають потужні в’їзні туристичні потоки. Ці потоки також можна поділити на:

а) добові, які можуть бути здійснені як трудовими мігрантами, так і спеціально з екскурсійною метою (наприклад, шкільні екскурсії до Києва з приміських шкіл). В цьому випадку до рекреаційних ресурсів м. Києва пред’являються вибіркові вимоги, переважно культурно–пізнавального або культурно–розважального характеру [52];

б) тижневі рекреаційні потреби аналогічні добовим, спрямовані на задоволення рекреаційних потреб приміських жителів, однак включають також і туристичні в’їзні потоки (туризм «вихідного дня»), що збільшує навантаження на рекреаційні об’єкти центральної частини міста;

в) сезонні потоки до м. Києва є туристичними. За статистикою, середній термін перебування туриста в Києві становить 3,5 доби і основне навантаження лягає на найбільш цінні та привабливі рекреаційні об’єкти (об’єкти Світової культурної спадщини – Софія Київська, Києво-Печерська лавра, парки на схилах Дніпра тощо) [33, с.129–130].

Рекреаційне природокористування в столиці є результатом реалізації рекреаційних потреб населення міста, приміської зони, розвитку внутрішнього та в’їзного туризму.

Таким чином, рекреаційне природокористування є структурною компонентою процесу природокористування, значення якої зростає відповідно до зростання рекреаційно-туристичної діяльності, а виконання

Києвом столичної функції сповна поширюється й на рекреаційне природокористування [33, с.129–130].

Рекреаційне природокористування у великому місті, а особливо у столичному, має свою специфіку, яка обумовлена виконанням столицею своїх функцій, що збільшує потік рекреантів і навантаження на рекреаційні об'єкти центральної частини міста.

2.2. Комплексна оцінка ресурсного та інфраструктурного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму

Природно-ресурсний потенціал міста Києва різноманітний: від пагорбистого орографічного малюнку, мальовничих схилів річки Дніпро, лісо вкритих територій, і до об'єктів історико-культурної та архітектурної спадщини (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Рейтинг природного потенціалу регіонів України

Регіони	Площа території			Площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок			Поверхнє вий стік **		Підземний стік **		Питомі середні місцеві ресурси річкового стоку, тис м ³	
	тис. км ²	питома вага, %	Рей тинг	тис. га	лісистість (%) від площі суходолу	Рей тинг	км ³	Рей тинг	км ³	Рей тинг	на 1 км ²	на 1 особу
Україна	603, 6	100%		9573,9	16,5%		39.4		13.0		86.8	1.04
АРК	26 081	4,32%	13	278,7	11,7	14	0.57	22	0.34	14	33.7	0.36
Вінницька	26 513	4,39%	12	346,5	13,3	11	2.20	7	0.25	18	93.2	1.34
Волинська	20 144	3,34%	20	624,6	31,7	5	1.58	10	0.60	9	107.9	2.04
Дніпропетровська	31 974	5,30%	2	179,2	5,9	21	0.71	20	0.16	20	27.3	0.23
Донецька	26 517	4,39%	11	184,1	7,1	20	1.01	16	0.24	19	38.5	0.20
Житомирська	29 832	4,94%	5	1001,6	34,1	1	2.50	6	0.67	7	105.4	2.17
Закарпатська	12 777	2,12%	24	656,7	52,2	4	6.39	1	1.53	2	618.7	6.13
Запорізька	27 180	4,50%	9	101,0	4,0	24	0.48	24	0.15	21	22.8	0.30
Івано-Франківська	13 928	2,31%	22	571,0	41,7	8	3.33	2	1.26	3	330.2	3.14
Київська	28 131	4,66%	8	624,1	23,7	6	1.45	12	0.59	10	70.6	0.45
Кіровоградська	24 588	4,07%	15	164,5	6,9	22	0.80	19	0.15	22	11.0	0.22
Луганська	26 684	4,42%	10	292,4	11,1	13	1.21	15	0.25	17	54.7	0.54

Продовження таблиці 2.1

Львівська	21 833	3,62%	17	621,2	29,0	7	3.27	4	1.65	1	225.7	1.80
Миколаївська	24 598	4,08%	14	98,2	4,2	25	0.52	23	0.06	24	23.2	0.43
Одеська	33 310	5,52%	1	203,9	6,5	18	0.27	25	0.08	23	10.5	0.14
Полтавська	28 748	4,76%	6	247,4	9,1	16	1.44	13	0.50	12	67.4	1.14
Рівненська	20 047	3,32%	21	729,3	37,2	2	1.56	11	0.77	6	115.9	1.96
Сумська	23 834	3,95%	16	425,0	18,1	9	1.79	8	0.66	8	102.9	1.88
Тернопільська	13 823	2,29%	23	183,2	13,4	19	1.01	17	0.80	4	131.2	1.55
Харківська	31 415	5,20%	4	378,3	12,3	10	1.28	14	0.38	13	52.9	0.55
Херсонська	28 461	4,71%	7	116,3	4,8	23	0.11	26	0.04	25	4.9	0.11
Хмельницька	20 645	3,42%	19	265,1	13,1	15	1.58	9	0.56	11	103.9	1.44
Черкаська	20 900	3,46%	18	315,1	16,1	12	0.72	21	0.29	16	48.3	0.68
Чернівецька	8 097	1,34%	25	236,7	29,9	17	0.93	18	0.30	15	151.8	1.31
Чернігівська	31 865	5,28%	3	665,7	21,3	3	2.73	5	0.78	5	108.2	2.61
м. Київ	839	0,14%	27	31,3	40,7	27	-	-	-	-	-	-
м. Севастополь	864	0,14%	26	32,8	38,4	26	-	-	-	-	-	-

Примітка: джерело [37]

Київ розташований на межі двох кліматичних зон: Полісся та Лісостепу, а тому має різноманітний природно-ресурсний потенціал для розвитку рекреаційного комплексу та санаторно-курортного господарства (Рис.2.1).

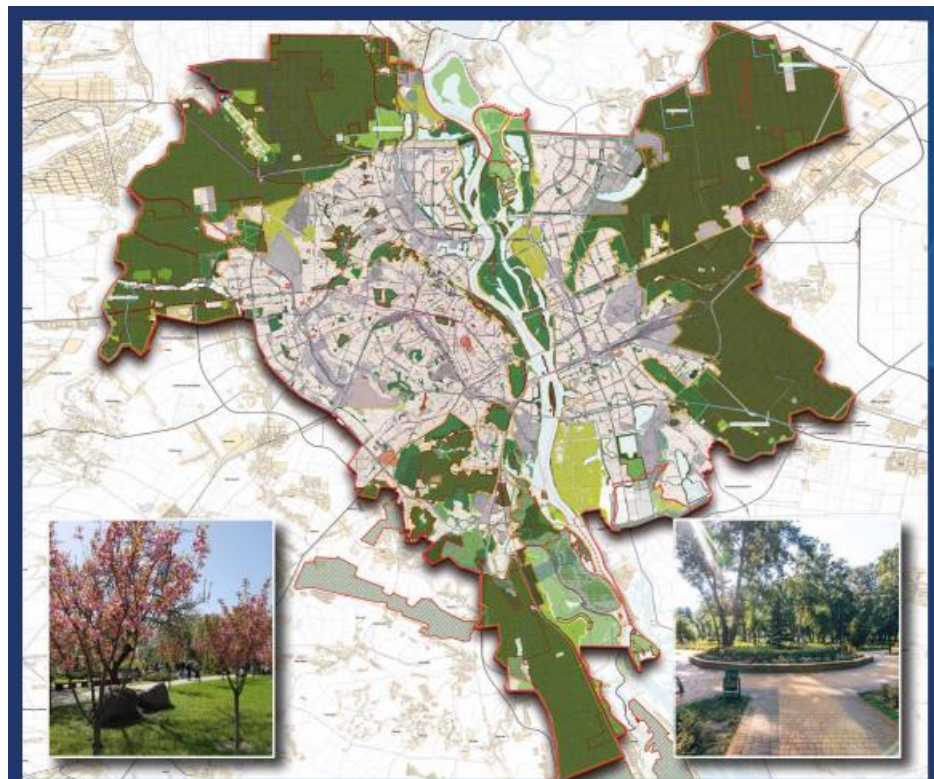

Рис.2.1. Зелені зони міста Києва

Примітка: джерело [78]

Сприятливі кліматичні умови, наявність численних водних об'єктів визначають роль Києва як важливого рекреаційного регіону, де функціонують санаторії, будинки і бази відпочинку, дитячі табори (Рис.2.2) [80].

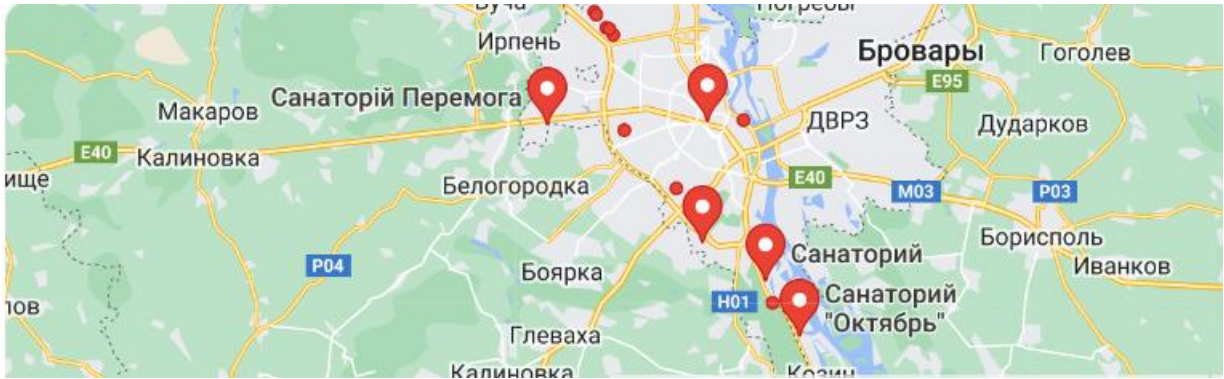

Рис.2.2. Санаторно-курортне господарство Києва

Примітка: джерело [80]

Серед курортів Києва та передмістя, найважливішими є: Ворзель, Ірпінь, Конча-Заспа, Миронівка. Рекреаційно-оздоровче значення мають також курортні місцевості: Пірнове, Лютіж, Клавдієво-Тарасове, Буча. Найбільший з цих об'єктів Ірпінський регіон, який налічує близько двох десятків санаторіїв і профілакторіїв, більше десяти таборів для дозвілля і відпочинку [50, с. 93–97].

Київ має один з найбільших в країні історико-культурний потенціал, представлений 2000 пам'ятками історії і культури. Серед них – 30 об'єктів міжнародного значення, як-то Софіївський Собор XI-XII ст., комплекс споруд Києво-Печерського національного історико-культурного заповідника, які внесені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [15]. Окрім того, в реєстрі національного культурного надбання знаходиться: 380 пам'яток архітектури, 23 пам'ятки археології, 25 пам'яток історії і 9 пам'яток монументального мистецтва (таблиця 2.2) [51].

У Києві зосереджено понад 100 музеїв (32 музеї міського підпорядкування), 33 театри та театри-студії, 53 культові споруди, 141

бібліотека, 19 концертних організацій і самостійних музичних колективів, цирк.

Таблиця 2.2

Перелік основних видових точок панорами історичної частини міста Києва

№ точки	Назва (орієнтовна адреса)
1	2
№ 1	Перетин просп. Московського з просп. Героїв Сталінграда (абсолютна відмітка +115,0м)
№ 2	Станція "Троєщина - 2" (абсолютна відмітка +111,0м)
№ 3	Лівобережний центр (вул. Микільсько-Слобідська) (абсолютна відмітка +101,0 м)
№ 4	Житловий масив "Русанівка" (Русанівський бульвар, 1) (абсолютна відмітка +100,0 м)
№ 5	Проспект "Возз'єднання"(в'їзд на міст Патона) (абсолютна відмітка +115,0 м)
№ 6	Житловий масив "Березняки" (Дніпровська набережна, 7)
№ 7	Проспект Бажана
№ 8	Нижня Теличка (вул. Набережно-Печерська дорога, 12)
№ 9	Лисогорський форт (в районі перетину вул. Саперно-Слобідської та вул. Кіквідзе)
№ 10	Голосієво. Національний аграрний університет (вул. Героїв Оборони)
№ 11	Московська площа, вул. Батюка
№ 12	Батієва гора (Солом'янський лісопарк)
№ 13	Район відстою пасажирського з/д вокзалу (по вул. Борщагівська)
№ 14	Залізничний вокзал
№ 15	Перетин вул. Мечнікова та бул. Л.Українки
№ 16	Вул. Інститутська, 6
№ 17	Бессарабська площа
№ 18	Майдан незалежності
№ 19	Європейська площа
№ 20	Володимирська гірка
№ 21	Замкова гора
№ 22	Гора Щекавиця (район вул. Олегівської)
№ 23	Район Кирилівської церкви (вул. Олени Теліги)
№ 24	Поштова площа
№ 25	Парковий пішохідний міст (рис. 10.2)
№ 26	Рибальський острів (перетин вул. Електриків та Вантового мосту) (абсолютна відмітка +108,0м)

Готельно-ресторанна інфраструктура міста представлена: 182 колективними закладами розміщення (133 – готелі – 5,4% із загального числа по Україні), безліч ресторанів, кафе, кафетеріїв, закладів вуличного харчування на різних вибір [16].

В сфері туризму працюють понад 2500 підприємств, що становить 24% від загальної кількості туристичних підприємств по Україні.

Існує ціла низка факторів, які впливають на формування привабливості міста Києва:

- значна історична і культурна спадщина міста, яка бере початок з IX сторіччя і характеризується достатньою кількістю збережених історико-культурних та архітектурних об'єктів різних періодів розвитку міста;
- наявність найбільшого в Україні комплексу туристичних послуг та готельно-ресторанної інфраструктури;
- наявність матеріально-технічних об'єктів для проведення конференцій, ярмарок, виставок, конгресів, семінарів, ярмарок різного рівня;
- наявність об'єктів для розвитку пізнавального та родієвого туризму;
- Київ – це центр українського православ'я, з унікальними сакральними об'єктами (собори, церкви, монастирі), що є передумовою розвитку релігійного туризму;
- розвиток різнорівневого спортивного та спортивно-оздоровчого туризму на базі існуючої спортивної інфраструктури;
- значний потенціал для розвитку зеленого та екотуризму (лісова зона, природно-заповідні території, унікальні ландшафти тощо);
- наявність річки Дніпро, як головної артерії країни (розвиток водних видів туризму);
- наявність об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Серед даного переліку видів привабливості Києва можна виділити основні три (рис. 2.3).

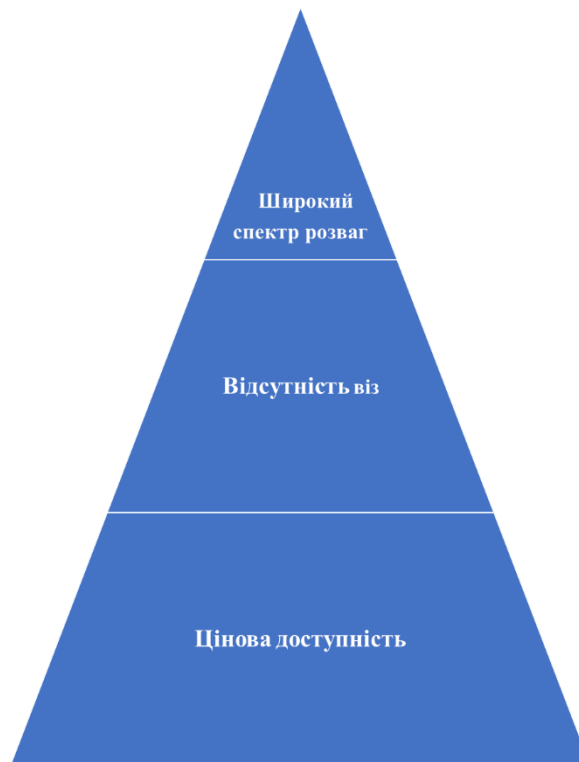

Рис.2.3. Топ-3 причини відвідування Києва

Вдале геополітичне положення міста, можна припустити думку про те, що Київ має серйозний потенціал туристичної привабливості, що підтверджується показниками міжнародного та внутрішнього туризму (Рис.2.4).

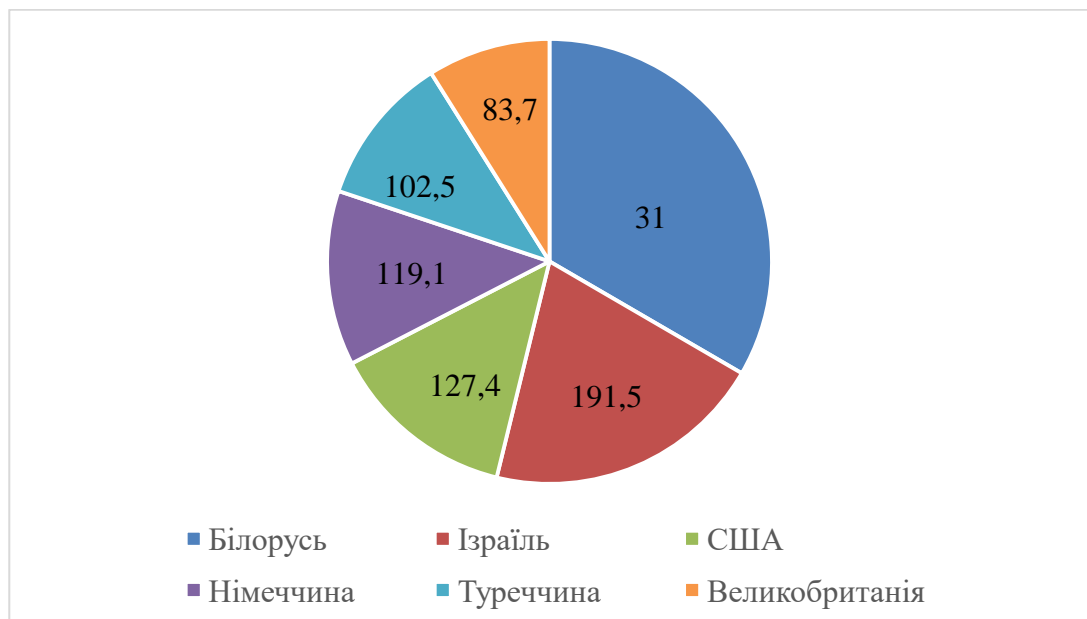

Рис.2.4. Показники основних туристичних потоків іноземних туристів до Києва за 2021 рік (тис. осіб)

При виконанні порівняльного аналізу прибуттів до Києва за роками, ми дійшли висновку, що існує позитивна динаміка туристичних потоків, що показана на рис.2.5.

Рис.2.5. Туристичні потоки до міста Києва (2015-2021 рр.), тис. осіб

Примітка: джерело [80]

Показники внутрішнього туризму мають наступну картину: 2020 рік – 3300,0 тис. осіб, а в 2021 році – 3600,0 тис. осіб [80].

За експертними оцінками внутрішній турист у Києві витрачає в середньому 700 гривень на добу. Якщо підрахувати за середніми показниками перебування внутрішнього туриста в місті, а це в середньому 3 доби, то сума доходів, з урахуванням кількості гостей міста, становить близько 2,4 млрд. гривень (рис.2.6) [80].

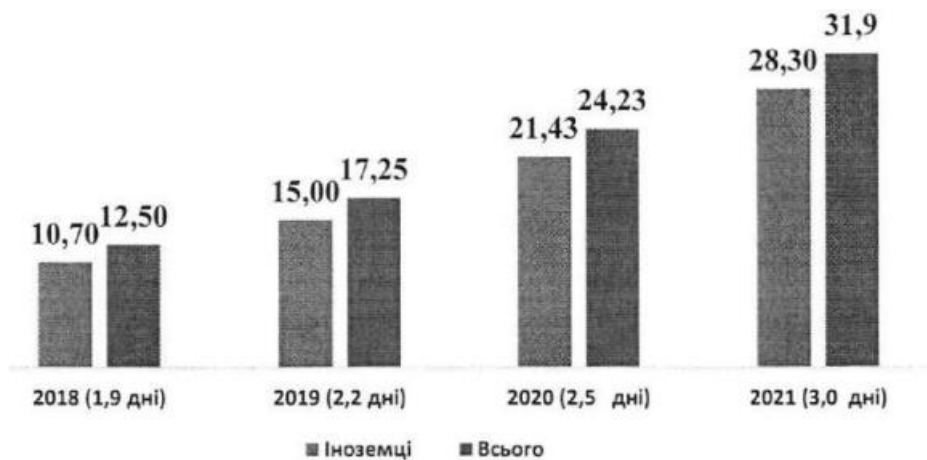

Рис.2.6. Втрати туристів у місті Києві, в залежності від тривалості перебування, млрд. грн.

Примітка: джерело [80]

Окрім розвитку міжнародного туризму, є потреба в розширенні туристичних пропозицій для розвитку внутрішнього туризму. А для цього потрібно створювати конкурентоспроможний туристичний продукт, який відповідав би сучасним вимогам світового туристичного ринку. Враховуючи все вище згадане, можна стверджувати, що місто Київ має всі передумови бути центром туризму нашої країни.

Дана тенденція підкреслює об'єктивність виконаних досліджень, що вказує на перспективність подальшого розвитку туризму в столичному місті Києві.

2.3. Оцінка готовності інфраструктурних об'єктів для активізації адаптивного туризму

Місто Київ, як столиця України, має багатовікову історію, значний історико-культурний, архітектурний, археологічний та природно-рекреаційний потенціал, який дозволяє говорити про перспективність використання даного потенціалу в різних сферах людської діяльності, в тому числі й у сфері туризму.

Особливого значення в даному контексті набуває наявність адаптованої інфраструктури для мало мобільних людей або людей з інклюзією. Тому, розвиток адаптивного туризму в Києві, є показовим для подальшого застосування на рівні інших адміністративно-територіальних одиниць.

Користуючись інформацією департаменту туризму КМДА у мсті Київ, нам вдалось ідентифікувати ті заклади, будинки, споруди, які на 2022 рік вже мали значну або часткову інфраструктурну доступність для людей з інклюзією. Основна характеристика даних об'єктів наведена нижче.

Інформація про найбільш доступні локації м. Києва для людей з інвалідністю

Умовні позначення:

1. America House Kyiv (Миколи Пимоненка, 6)

Американський дім у Києві – це передовий центр американської культури, освіти й інформації про США в Україні. Затишний, високотехнологічний простір буде комфортним для всіх. Тут не лише можна провести заходи, такі як: виступи, семінари, кіновечори, дискусійні клуби, мистецькі виставки, концерти, а й також попрацювати, провести ділову зустріч та навіть записати пісню на студії звукозапису. **Недоліки:** відсутність місць паркування для людини з інвалідністю.

2. Mercure Kiev Congress (вул. Вадима Гетьмана, 6)

Готель «Mercure Київ Конгрес» розташований всього в декількох хвилинах їзди від центру Києва і є частиною торгово-розважального центру «Космополіт». Особливість цієї локації в тому, що тут можна організовувати заходи для великої аудиторії, адже зали доволі великі та просторі.

Недоліки: туалетна кімната для людей з інвалідністю є лише на одному з поверхів Congers Hall.

3. Готель Ibis Київ (бульвар Тараса Шевченка ,25)

Готель економ-класу для ділових поїздок і відпочинку Ibis Київ Центр – це сучасний готель, розташований в центральній частині Києва.

Тут є невеличкі, але доволі зручні та затишні конференц-зали, які підійдуть для невеликих заходів. В готелі є номери для людей з інвалідністю.

Недоліки: відсутність місць паркування для людей з інвалідністю.

4. Готель «Верховина» (вул. Петропавлівська, 24, Кільцева дорога)

Готельний комплекс «Верховина» розташувались на Великій Окружній дорозі та, займаючи неймовірно красиву озеленену ділянку в 2 га, готель в Києві «Верховина» вже встиг привернути увагу клієнтів своїми помірно недорогими цінами.

Цей готель можна сміливо назвати найпопулярнішим місцем серед людей з інвалідністю, адже саме тут частіше всього свої заходи проводять громадські організації осіб з інвалідністю. Тому це місце давно випробуване на доступність.

Недоліки: відсутність туалетних кімнат для людей з інвалідністю на кожному поверсі готелю (є тільки по одній туалетній кімнаті в кожному з дох корпусів, де є конференц-зали). Також відсутні місця паркування для людей з інвалідністю.

5. Счастье HUB (вул. Панківська, 14)

Счастье HUB — це новий креативний простір в центрі Києва.

Тут зручно працювати, весело відпочивати, легко знайти однодумців та партнерів. В сучасних та яскравих залах можна проводити різного роду заходу і запрошувати на них людей з інвалідністю.

Недоліки: занадто крутий пандус на сходах, які ведуть до основних залів. Відсутність місць паркування для людей з інвалідністю.

6. Travel Hub (вул. Ярославська, 58, 2 поверх БЦ «Астарта»)

Travel Hub – це 400 квадратних метрів, повністю присвячених

подорожам! Простір з коворкінгом і залами для заходів створено для людей, що працюють в сфері туризму і для любителів подорожувати.

Дуже креативне місце з дизайном в стилі сучасного модерну відкритий для всіх, адже тут створені умови для маломобільних людей.

Недоліки: не виявлені.

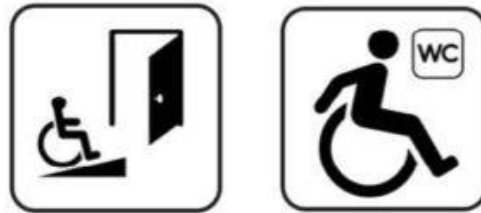
7. Музей Тараса Шевченка (бул. Т. Шевченка, 12)

Це один з небагатьох музеїв Києва, де є пандуси, спеціальні ліфти, тактильна доріжка та інші зручності для відвідувачів з інвалідністю. В музеї можна проводити заходи, такі як: виставки, конференції, презентації, тощо.

Недоліки: відсутні місця паркування для людей з інвалідністю.

8. Бібліотека «Оціум 51» (вул. Ентузіастів, 51/24)

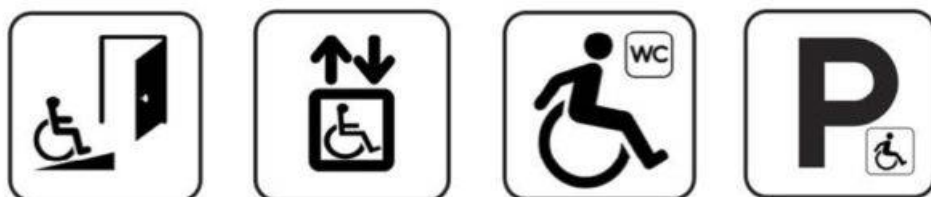
Це незвична бібліотека, адже тут не лише можна знайти потрібну літературу, а й провести захід.

Тут створені необхідні умови й для людей з інвалідністю: обладнаний спеціальний туалет, збільшена відстань між зручними стелажми.

Недоліки: відсутня стоянка, не має місць паркування для людей з інвалідністю.

9. Університет «Україна» (вул. Львівська, 23)

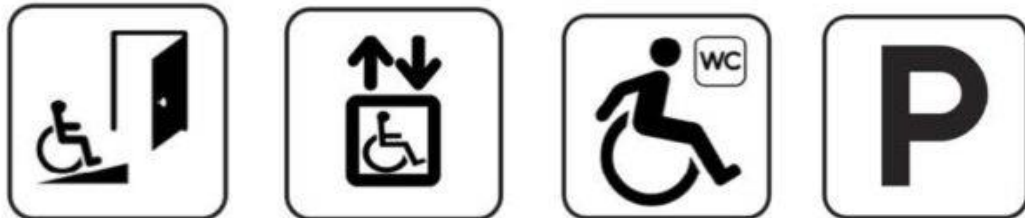
Університет «Україна» – єдиний вищий навчальний заклад інклюзивного типу, відкритий для молоді з особливими освітніми потребами.

Крім того, цей університет є простором для обговорення питань інклюзії, прав людини, соціальних тем та ін.

Недоліки: недоступний буфет.

10.НСК «Олімпійський» (вул. Велика Васильківська, 55)

Конференц-сервіс НСК «Олімпійський» – це унікальні можливості в

самому центрі міста для проведення заходів будь-якого формату в сучасному багатофункціональному центрі.

Недоліки: через занадто великі території, трошки важко дістатись від паркування до конференц-залів. Ліфти працюють лише за спеціальними картками співробітники НСК, тому слід заздалегідь це питання узгоджувати.

11. Мистецький Арсенал (вул. Лаврська, 10-12)

Мистецький арсенал є флагманською українською інституцією культури, яка у своїй діяльності інтегрує різні види мистецтва – від сучасного мистецтва, нової музики й театру до літератури та музейної справи. Перший поверх Арсеналу повністю пристосований для пересування людей з інвалідністю, на візках та батьків з дітьми у візочках.

Недоліки: на стоянці відсутнє місце для людей з інвалідністю.

12. **Арт-завод «Платформа» (вул. Біломорська, 5)**

Арт-завод «Платформа» — унікальна екосистема, що поєднує підприємництво, мистецтво, освітні заходи, коворкінг та атмосферу, що надихає.

Недоліки: на території є елементи бар'єрів, такі як бордюри без понижень, відсутність пандусів в деяких приміщеннях будівель на території.

13. **Kyiv Smart City Hub (Академіка Глушкова, 1, ВДНГ, навільйон №5)**

Мета Хабу – комплексно надихати та консолідувати лідерів та агентів змін. Надавати їм максимум можливостей для реалізації власних проєктів, які, в результаті, сприятимуть розвитку Києва та країни.

Недоліки: дуже далеко від паркування, тому краще заїхати на територію ВДНХ; відсутній доступ до коворкінгу Хаба, який знаходиться на другому поверсі.

14. British Council Ukraine (вул. Григорія Сковороди, 4/12)

Американський дім у Києві – це передовий центр американської культури, освіти й інформації про США в Україні.

Затишний, високотехнологічний простір буде комфортним для всіх.

Тут не лише можна провести заходи, такі як: виступи, семінари, кіновечори, дискусійні клуби, мистецькі виставки, концерти, а й також попрацювати, провести ділову зустріч та навіть записати пісню на студії звукозапису.

Протягом року Британська Рада організовує та проводить цілу низку громадських подій – майстерні, семінари, виставки, конкурси та інформаційні брифінги.

Недоліки: відсутність місця для паркування людей з інвалідністю.

15. МВЦ (Броварський пр-т, 15)

«Міжнародний виставковий центр» – сучасний комплекс світового класу для організації елітних міжнародних виставкових форумів, конгресів, презентацій та культурно-художніх шоу.

Це найбільше виставкова споруда України – єдиний архітектурний ансамбль з трьох павільйонів загальною площею 58000 кв.м.

Недоліки: брак інформації про елементи доступності в будівлі.

Недоліки: брак інформації про елементи доступності в будівлі.

Результати даного дослідження доводять, що розпочата в 2017 році державна програма з адаптації навколишнього міського середовища до потреб мало мобільних груп населення та людей з інклюзією, має певну реалізацію, про що свідчить вище наведений перелік вже адаптованих об'єктів міста Києва.

На перспективу логічним є розширення вже існуючих результатів Програми на інші області України, що послужить формуванню адаптованої інфраструктурної системи для усіх верств населення та підвищить рівень адаптації тих людей, які, за різними причинами, не мали змоги повноцінно влаштувати своє життя.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ З УРАХУВАННЯМ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА КИЄВА

3.1. Проблеми впровадження адаптивного туризму в Україні

Адаптивність дорівнює терміну «доступність», що визначається не лише як можливість комфортно потрапити в приміщення, а й доброзичливе ставлення громадян до людей із інвалідністю». Хвороба або каліцтво накладають часом певні обмеження на спосіб життя таких людей, однак пізнавати світ і здобувати нові враження – природне бажання кожного. Тому інвалідне крісло не повинно бути перешкодою в досягненні цих бажань. Ось чому створення «доступного середовища» для інвалідів дозволить їм реалізовувати свої права й основні свободи, що буде сприяти їхній повноцінній участі в житті країни [9, с.14-17].

Доступність з'являється там, де зникають її антиподи – перешкоди та бар'єри, які умовно об'єднують у такі групи:

1. Фізичні. Це, насамперед, ті перешкоди, що існують у будівлях. Це очевидні бар'єри, на які звертають увагу, розглядаючи проблеми «доступності» для людей з інвалідністю. Зараз фактично всі усвідомлюють важливість наявності пандусів для доступу людей з інвалідністю в будівлях зі сходами. Мало хто знає, з якими перешкодами стикаються невисокі на зріст люди, як вони почувають себе некомфортно у будівлях, розрахованих на людей середнього зросту [21, с.12-16].

2. Інформаційні. Недоступними для людей з інвалідністю можуть бути форма, розміри, шрифт інформації та її змістовна частина. Для людини з ослабленим зором не доступною може стати публікація, надрукована дрібним шрифтом, а програми телебачення без субтитрів або без сурдоперекладу будуть недоступні для людей, які нечують. Якщо інформація не супроводжується шрифтом Брайля (або іншими відповідними

тактильними формами), вона є недоступною для незрячих людей, а для людей із когнітивними вадами, ускладненням виявиться наукова мова [2].

3. Інституційні - закони, практика, програми, які забороняють або не здатні полегшити «доступ» людей з інвалідністю до соціального середовища. Наприклад, у деяких країнах, людям із психічними захворюваннями (або через відсутність відповідного законодавства) заборонено брати участь у голосуванні. Такі проблеми притаманні й українському суспільству: через відсутність архітектурної доступності, люди з інвалідністю не можуть потрапити на виборчі дільниці [7].

4.Ментальні. Можливо це найбільш складні перешкоди, які спостерігаються у суспільства до осіб з інвалідністю. Це так звана «ментальна бар'єрність». Іноді міфи та стереотипи, що існують у суспільстві стосовно людей з інвалідністю і лежать в основі такої «бар'єрності». У ряді випадків такі бар'єри існують тільки тому, що багато людей не знають і не розуміють суті проблем людей з інвалідністю [7].

Одним із головних напрямів упровадження системи доступного середовища для всіх членів суспільства, є загальнодержавний Проект «Карта доступності», до складу якої увійде вся інформація про туристичні, соціальні, гастрономічні, розважальні та інші об'єкти всіх областей і регіонів України. На сайті будуть позначені об'єкти інфраструктури, а також ступінь їх доступності. Картою зможуть скористатися всі жителі України [47, с. 418-420].

Унікальність проекту «Карта доступності» в тому, що це буде перша в Україні карта установ і об'єктів безбар'єрного середовища, яка буде складена на підставі даних, що надійшли від жителів українських міст. Таким чином, кожен зможе підтримати людей з інвалідністю, допомогти змінити ставлення в країні до них, дозволивши їм жити повним життям без бар'єрів і стереотипів.

Для створення «доступного середовища» для людей з інвалідністю необхідно розробити механізм упровадження загальноукраїнського Проекту

«Карта доступності», де люди з інвалідністю змогли б знайти об'єкти безбар'єрного середовища – пандуси, опорні поручні, протиковзкі покриття, а на сайті позначалися б об'єкти інфраструктури, а також ступінь їх доступності.

За європейським прикладом у Київському районі Оболонь створено **VeloPoint** – головний майданчик для велоперегонів в Україні, облаштований за всіма світовими стандартами. Щороку він збирає сотні велогонщиків не тільки з України, а й з-за кордону на велопробіги та марафони. Окремо є прокат велосипедів укомплектованих GPS, що є зручною послугою для виявлення геолокації користувача. Такі послуги у м.Києві пропонують 33 велостанції.

Впродовж останніх десяти років в Україні та Києві зокрема, відбувається становлення та формування як окремої самодостатньої індустрії активних видів літнього відпочинку: каякінг, прогулянки на яхтах та катамаранах, стрибки з парашутом, польоти на повітряних кулях [8, с.113-117].

Ярослав Грибальський, координатор програми безбар'єрності ВГСПО «Національна Асамблея інвалідів України», для розширення доступного середовища, пропонує впровадити інформаційні таблички в громадських містах, які прийдуть на допомогу пересічним людям та людям з інвалідністю. Таке інформативне поле допоможе налагодити взаємозв'язок між людьми і скорегує їхню діяльність (Рис.3.1) [7. 228 – 234].

Приклад інформаційних табло (піктограм)

Візуальна інформація про розташування пристосованих для людей з інвалідністю місць та послуг: піктограми та символи, що застосовуються у міжнародній практиці.			
			

			
Місце розташування пандуса			
Місце розташування альтернативного входу			
Наявність кнопки виклику персоналу			
Місце розташування туалету, доступного для людей у візках			
Місце розташування доступних для людей таксофонів			
Місце розташування стоянки для автомобілів інвалідів			
			
<p>Нормативи розташування візуальної інформації в будівлях і спорудах для інвалідів-візочників</p>			

Рис.3.1. Приклад інформаційних табличок для людей з інвалідністю

Примітка: джерело [24]

Для людей з вадами зору рекомендується розташовувати інформацію різними кольорами та різної фактури, а для людей з інвалідністю, які мають вади слуху, рекомендується облаштовувати послідовною та візуальною інформацією в будівлях і спорудах. Кожне приміщення повинне бути чітко позначене великими й добре освітленими знаками [24].

Для вирішення окреслених проблем необхідна більш тісна координація профільних державних і регіональних програм у вигляді адаптивного спорту, з урахуванням особливих вимог до комплексних програм соціальної й фізичної реабілітації осіб із обмеженими можливостями здоров'я для різних нозологічних груп. Отже, проблеми розвитку адаптивного туризму в Україні пояснюються повільним зростанням технічних і організаційних можливостей (створення доступного середовища, інформаційне забезпечення, впровадження програм обслуговування тощо) для людей із обмеженими можливостями здоров'я самостійно рухатись, користуватись різними туристичними, рекреаційними, екскурсійними послугами і обладнанням, у рамках туристичної діяльності за всіма або майже за всіма туристичними дестинаціями.

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми є дослідження сучасних механізмів державного регулювання в області туристичної сфери, формування адаптивних туристичних пропозицій, управління й розвиток тур агенцій в рамках нових завдань включення інклюзивного туриста в систему туристичного обслуговування в Україні.

У зв'язку з цим, необхідно звернути увагу на створення комфортних умов для подорожі та відпочинку громадян інклюзивних категорій: спеціально обладнати номери в готелях, підготовлений відповідний персонал, організація послуг супроводу, створені умови для вільного пересування (пандуси, ліфти, траволатори) і користування кімнатами гігієни, наявність спеціалізованого транспорту. А найголовніше – урізноманітнити цінову політику щодо соціальних туристичних пропозицій.

3.2. Перспективи післявоєнного розвитку адаптивного туризму в Україні

В сучасних інтеграційних умовах розвитку українського суспільства, адаптивний туризм формується та розвивається в правовому, соціальному, географічному, філософському, економічному та інших просторах. А в умовах післявоєнного часу, реабілітаційні процеси в рамках адаптивного туризму, можуть стати позитивним методом соціалізації людей, що зазнали фізичних каліцтв і психологічного тиску. Тому, логічним є характеристика сучасного стану адаптивного туризму в Україні та перспективи його подальшого розвитку.

Для цього необхідно з'ясувати напрями удосконалення системи розвитку туризму, з урахуванням вимог суттєвої активізації впровадження інноваційних технологій і стандартів мотивованого сучасного інформаційного суспільства. Адаптивний туризм є частиною більш універсального напрямку реабілітаційно-соціальної системи як інклюзивний туризм, який створює умови для унікальної можливості щодо підвищення обізнаності про реальний та потенційний внесок туризму у стійкий розвиток економіки [54, с. 61-63].

Сутність адаптивного туризму теоретично підтверджено. Адаптивний туризм – форма туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками сфери туризму, які дозволяють людям з особливими потребами отримати доступ до споживання та надання універсальних туристичних продуктів, послуг, які розроблені і пропонуються відповідно до вимог та стандартів надання послуг таким категоріям людей [8].

Обмеження фізичних можливостей людини є складним соціальним феноменом і фактором, вплив якого не може ігнорувати жодне цивілізоване суспільство. Актуальність проблеми визначається і тим, що туризм може стати ефективним засобом інтеграції людей з особливими потребами в сучасне суспільство [7].

Окрім того, інклюзивність - це такий принцип організації життя в суспільстві, який дозволяє брати участь усім людям незалежно від віку, стану здоров'я, статі, зовнішності, походження тощо, у різних його аспектах (повсякденне життя, освіта, культура, мистецтво, спорт, туризм), незалежно від інших людей, на рівних умовах і з почуттям власної гідності, зокрема, особлива увага має приділятися туристам з обмеженими можливостями [39, с.57].

В економічно розвинених країнах світу, адаптивний туризм займає помітну частку на ринку туристичних послуг (рис. 3.2), що свідчить про поступове зникнення бар'єрів для подорожей осіб з особливими потребами [63].

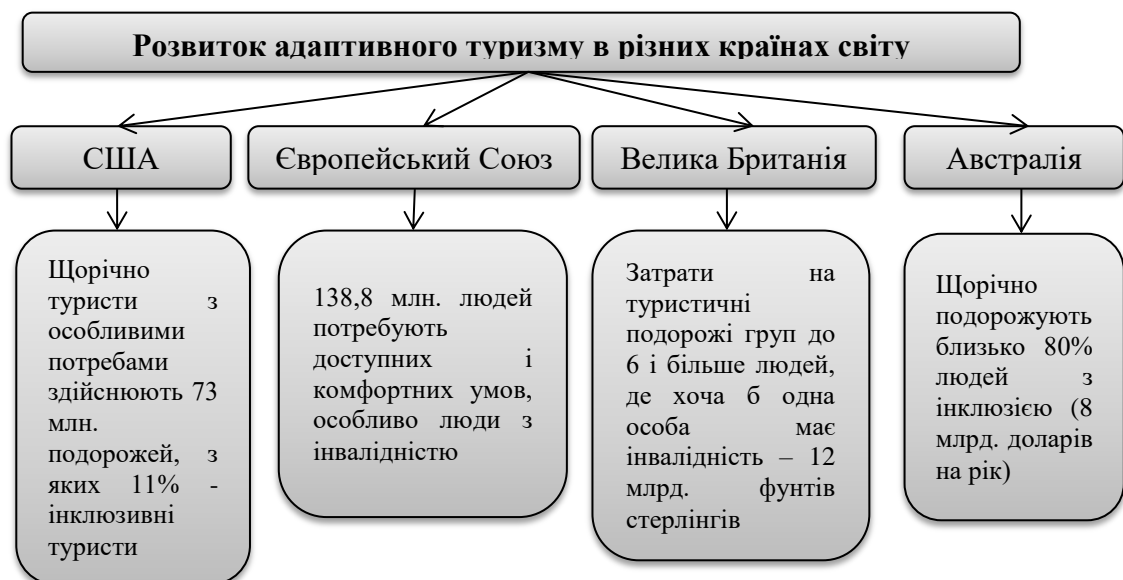

Рис.3.2. Розвиток інклюзивного туризму у світі

Примітка: побудовано за джерелом [63]

Дана схема вказує на перспективність впровадження як адаптивного, так й інклюзивного туризму, які мають багато схожих визначень, понять, завдань та концепцій реалізації.

Для забезпечення сталого розвитку туризму в Україні, доступного для всіх, необхідна ефективно функціонуюча система послуг, а саме:

1. *Створення безбар'єрного інфраструктурного середовища.* Для туристів з обмеженими можливостями мають бути доступними об'єкти розміщення, харчування, культури (музеї, театри), архітектурні та історичні пам'ятки, громадські установи тощо;
2. *Транспортно-інфраструктурна доступність* - передбачається доступність груп інклюзивних туристів до подорожей завдяки низькопідлоговим автобусам, трамваям, тролейбусам, сучасним поїздам зі спеціальним обладнанням;
3. *Доступність інформації.* У Барселоні, наприклад, є спеціальний сайт про інклюзивний туризм: тут можна обрати пам'ятки, доступні при різній формі обмежень у туристів, дізнатися подробиці функціонування транспорту, знайти готель з доступною інфраструктурою, замовити тур по маршруту, доступному для інвалідного візка. Ще один приклад міста з інклюзивним туризмом - Берлін. На відповідному сайті - спеціальні тури для людей з обмеженою мобільністю, слухом або зором, добірка доступних готелів, музеїв, ресторанів, магазинів та безкоштовний додаток, який допоможе прокласти оптимальний маршрут [8].

Що стосується України, для туристів з особливими потребами проводиться чимало заходів, спрямованих на полегшення їх положення:

- загальнодержавна програма зведення пандусів, а в окремих випадках і спеціальних підйомників;
- для глухих - дублювання звукових повідомлень, текстової та візуальної інформації;
- для сліпих - дублювання звуковою доріжкою;
- діє політика підтримання працевлаштування інвалідів у звичайні організації тощо [63].

Разом з тим, розвиток адаптивного чи інклюзивного туризму в Україні стикається з рядом перешкод, а саме:

1. *Відсутність розвиненої туристичної інфраструктури*: будинки та фізичне середовище в цілому (парки, дороги, громадський транспорт) часто недоступні для цих користувачів;
2. *Фінансове забезпечення людей з інклюзією, особливо людей з інвалідністю*: низькі пенсії та соціальні допомоги, нестатне фінансування доступності;
3. *Рівень створення та виконання законодавчо-нормативної бази*: немає достатньої кількості законодавчих механізмів, які б стимулювали розвиток інклюзивного туризму;
4. *Рівень інформаційності та інноваційності*: туристи з особливими потребами часто не можуть знайти відомості про те, де є доступні умови для туризму або відпочинку;
5. *Ментальність українців або ставлення суспільства до людей з особливими потребами* - часто персонал готелів, хостелів, ресторанів чи інших громадських закладів й організацій, не готовий до обслуговування туристів з інвалідністю або іншими особливими потребами, що створює відчутний бар'єр на шляху розвитку інклюзивного туризму [7].

Окрім цього, розвиток інклюзивного туризму вступає у суперечність із системою захисту й збереження культурно-історичної спадщини людства. З одного боку, інклюзивність вимагає облаштовувати музеї, театри, середньовічні замки тощо обладнанням для доступу та безперешкодного пересування по них туристів з обмеженими можливостями, з іншого боку - таке обладнання може порушити автентичність історичних споруд [66, с. 206-211].

На рівні державного регулювання в правовому полі, організація адаптивного чи інклюзивного туризму має тенденцію до покращення, розробляються проекти законів, проводяться міжнародні науково-методичні семінари з участю провідних фахівців. Слабкою стороною організації є

реалізація міжнародних рекомендацій щодо розвитку інфраструктури інклюзивного туризму [47, с. 418-420].

Активну участь у розвитку адаптивного туризму приймають спеціалізовані та громадські організації, заклади освіти на основі врахування пропозиції громади. Враховуючи дані, що в Україні кількість людей з інвалідністю збільшується та з'явилась нова категорія інвалідів – учасники, постраждалі внаслідок війни і особи, переселені з окупованих територій, інклюзивний туризм може стати для них потужним засобом реабілітації [29]. Розвиток туризму для осіб з інклюзією, розробка туристичних програм з урахуванням доступності створюють рівні можливості для реалізації права на відпочинок кожної людини. Громади мають долучитися до цих подій за допомогою технологічних досягнень, включаючи потенціал туристичних ресурсів міста, штучний інтелект та цифрові платформи [28].

У сучасному світі цифрові досягнення та інновації – частина вирішення проблеми соціально-економічного розвитку та постійне зростання за рахунок розвитку більш стійкого та відповідального сектору, а саме туризму.

3.3. Проблеми, можливості і перспективи рекреаційної діяльності міста Києва за результатами експедиції «Дніпро»

На сьогоднішній день наростаючої гіподинамії існує чітке розуміння необхідності обов'язкового рекреаційного відпочинку. Індустрії туризму присвячено багато наукових праць [34, с. 53–58].

Найрозповсюдженішим способом рекреації став пасивний і пляжний туризм, який забезпечує неактивну форму відпочинку чи дозвілля. Правильною альтернативою пляжного туризму є активний відпочинок на природі, який пов'язаний і з формуванням почуття єднання з природою: зелений (сільський туризм), спортивний туризм та інші [31, с.5].

Експедиція «Дніпро» проводиться вже 25 років у рамках постійно діючих журналістських розслідувань щодо екологічної та рекреаційної

стабільності територій. Одним із напрямків науково-практичного дослідження була оцінка рекреаційного потенціалу міста Києва в динаміці як у соціальному, так і економічному плані.

Детальніший аналіз функціонування туристичних об'єктів міста Києва здійснювався за такими критеріями:

- видова різноманітність туристичних об'єктів;
- зручність розташування (доступність) та транспортне сполучення;
- кількість та якість запропонованих послуг;
- інформаційне забезпечення;
- адекватність інфраструктури (місця для стоянок, причали, джерела водопостачання та енергопостачання, доступність медичної допомоги, наявність пунктів громадського харчування, або доступність продуктів харчування і питної води);
- умотивованість цін на туристичні послуги;
- ставлення місцевого самоврядування до туризму;
- доброзичливість соціального середовища;
- інклюзивність (доступність навколишнього середовища всі верствам населення);
- професіоналізм інструкторів та екскурсоводів;
- наявність культурно-розважальних заходів [40].

За підсумками проведеного заходу були означена ціла низка результатів дослідження:

1. Історико-сакральні, фізико-географічні (кліматичні) та соціальні особливості.

Місто Київ має сприятливі фізико-географічні, кліматичні та історико-культурні умови для розвитку різноманітних видів туризму, як-то: сільський зелений, агротуризм, екотуризм, мисливсько-рибальський, кінний, водний, екстремальний (пригодницький, рафтинг, дайвінг, вейкбордінг, альпінізм, польоти на повітряних кулях і дельтапланах), культурний, науковий,

ностальгічний (етнічний), соціополітичний і промисловий, фестивальний, шопінг та книжковий [44, с. 80-85].

2. Інфраструктура туристичних об'єктів узбережжя Дніпра представлені трьома типами: бази відпочинку і готельно-ресторанні комплекси, агросадиби, впорядковані стоянки неорганізованого відпочинку (кемпінги).

3. різноманітна крутизна схилів Дніпра створює перешкоди для розвитку громадського транспорту (здійснює регулярні рейси лише у навколишні населені пункти), особливо в дощову погоду.

4. Персонал готельно-туристичних комплексів, кількість і потужність яких стрімко зростає, формується із нефахового місцевого населення, яке не володіє іноземними мовами та знаннями про правила сервісного обслуговування, що часто впливає на якість обслуговування.

5. Сезонність функціонування ряду туристичних об'єктів, іноді «напівлегальних», що утруднює їх облік, аналіз та прогнозування.

6. Вибірковість рекламування туристичних об'єктів різної форми власності через мережу Інтернет (великі готельні комплекси і садиби розрекламовані достатньо).

7. Інфраструктура готельних комплексів міста передбачає наявність місць для швартування водного транспорту, доступність первинної медичної допомоги, санітарно-гігієнічних об'єктів.

8. Широкий водозбір верхів'я Дністра зумовлює нестабільне екологічне середовище (захащення берегів в неупорядкованих ділянках побутовим сміттям та хмизом).

9. Населені пункти вздовж узбережжя Дніпра мають відповідну сучасну інфраструктуру (магазини, джерела їжі, води, електричної енергії, засобів зв'язку, медичної, ремонтно-технічної допомоги, з транспортною розв'язкою) і доброзичливе до подорожуючих населення [1, с. 36–37].

10. Для місцевого самоврядування розвиток туризму у регіоні є пріоритетним (розвиток фестивально-розважального, культурно-історичного, сакрального та етнічного напрямків туризму).

11. Проблема наявності професійних екскурсоводів за різними формами та напрямками туризму. Разом із тим організуються достатньо фахові (часто річковим транспортом) екскурсії до окремих об'єктів регіону.

12. Готовність об'єктів рекреації до прийому відпочиваючих з особливими потребами поки що доволі низька, іноді просто формальна.

13. Ціноутворення туристичних послуг формується за принципом сезонності (пріоритетність готельно-туристичної складової у структурі бізнесу власників, орієнтація на заможніші прошарки населення) [57].

14. Перспективою розвитку активного туризму є запозичення досвіду розвинених країн [31], де туристи ознайомлені й дотримуються правил (щодо годування тварин, дотримання тиші, пересування виключно стежками, паління тільки у спеціальних місцях, прибирання сміття, заборони рубання дерев тощо); де на території національних парків зазвичай розташовуються інформаційні центри, пункти прокату туробладнання, сувенірні магазини, музейні експозиції, майданчики для пікніків, готелі і притулки для туристів.

Перспективи подальших досліджень

Моніторинг рекреаційного потенціалу будь-якої дестинації, особливо такої, що включає об'єкти ПЗФ, завжди актуальна для дослідження, оскільки має свої закони розвитку, особливості природно-ресурсного та історико-культурного потенціалу. Потреба в соціалізації осіб з обмеженими можливостями передбачає включення таких осіб у рекреаційну діяльність. А це вимагає постановку ряду специфічних завдань і розуміння алгоритму їх виконання. Підготовка фахівців туристичного бізнесу вимагає формування системи баз стажування за специфічними напрямками. Вивчення попиту на різні види регіонального відпочинку [49].

Підсумовуючи все вище наведене, можна сказати, що Київ, за комплексом історико-культурних і природних ресурсів, є одним із

найперспективніших регіонів України щодо функціонування туристичної сфери, у вигляді регіонального, міжрегіонального та міжнародного туризму, які можуть забезпечити потреби в усіх його видах.

Активний туризм, у більшості випадків, має аматорський вигляд. Водний туризм існує у вигляді поодиноких туристичних вітрильників, байдарок та каяків, що окреслює чітку перспективу розвитку. Наявність національних парків допомагає створювати враження та елементи привабливості дестинації, яка базується на природних пам'ятках, унеможлиблює хаотичне неконтрольоване розростання зони розважально-пляжного захащення. Об'єкти пасивного відпочинку розвиваються бурхливо, випереджаючи розвиток туристичної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Згідно поставлених завдань бакалаврської роботи, можемо зробити наступні висновки:

1. Тематика даного бакалаврського дослідження потребувала обґрунтування теоретико-методологічних аспектів рекреаційного потенціалу та рівень теоретичних досліджень адаптивного туризму в Україні.

Узагально теоретичні основи та поняттєво-термінологічна база щодо основних понять «рекреаційний потенціал», «адаптивний туризм» та «люди з інклюзією», які є ключовими для розуміння сутності тематики даного дослідження.

2. Сформовано уявлення про методологічну складову тематики бакалаврського дослідження, визначено принципи, форми та основні класифікатори щодо розвитку рекреаційних послуг в рамках адаптивного туризму. Надана низка методів, які ілюструють загальні тенденції перспективності розвитку адаптивного туризму. На основі типізації та класифікації туристсько-рекреаційних ресурсів, запропонована модель комплексної оцінки туристичних ресурсів для впровадження її в рамках програми розвитку адаптивного туризму.

3. Проведена комплексна оцінка ресурсного та інфраструктурного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму, з використанням методу комплексної оцінки ресурсного та інфраструктурного потенціалу міста. Сформовано уявлення про рейтинг природного потенціалу регіонів України, визначено перспективи розвитку адаптивного туризму для міста Києва, з урахуванням природно-ресурсного потенціалу, історико-культурної спадщини, інфраструктурних можливостей та рівня конкурентоспроможності туристичних послуг.

Особливу увагу приділено проблематиці надання туристичних послуг для людей з інклюзією, для чого було проведено практичне дослідження доступності інфраструктурних і громадських об'єктів Києва і сформовано

загальне уявлення про можливості перспективного розвитку адаптивного (інклюзивного) туризму.

4. Виконано оцінку рекреаційного потенціалу міста Києва для розвитку адаптивного туризму. Для аналізу архітектурної доступності об'єктів міста, була обрана міжнародна знакова система, за якою формувався комплекс вимог і рівень доступності. Результатами практичного дослідження показали. Що місто Київ має низку вже адаптованих об'єктів для розвитку туристичної сфери, які можуть слугувати шаблонами (прикладами) для інших міст та населених пунктів України.

5. Означено проблеми та перспективні напрями розвитку адаптивного туризму, з урахуванням рекреаційного потенціалу міста Києва. Враховуючи воєнний стан в країні, логічним є окреслення перспектив післявоєнного розвитку туризму, в тому числі адаптивного туризму із застосуванням природно-рекреаційного потенціалу. І першим апробаційним майданчиком виступає місто Київ, яке має різноманітний рекреаційно-туристичний, історико-культурний, археологічний та інші потенціали.

6. На прикладі щорічної експедиції «Дніпро», визначено проблеми та прогалини в сфері туризму, можливості та перспективи рекреаційної діяльності міста Києва, а також запропоновані шляхи швидкого оновлення туристичної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ:

1. Ахметшин А. Спортивно-оздоровительный туризм как новый вид адаптивного спорта / А. Ахметшин // Адаптивная физическая культура. – 2003. – № 4. – с. 36–37
2. Бакурова Г.В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону / Г.В. Бакурова, Д.В.Очеретін // Збірник наукових праць. – Випуск 183 в 3-х томах. – Т.ІІІ. - Дніпропетровський ДНУ, 2002. – С.617-622
3. Бармашина Л. М. Концепція формування безперешкодного середовища життєдіяльності маломобільних груп населення. // Зб. «Теорія та історія архітектури і містобудування», Вип.5, Київ, НДІТІАМ, 2002. — 8 с.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
5. Бейдик О. О. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 402 с.
6. Бейдик О. О. Класифікація та нові типи адаптивного туризму. *Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку* : матеріали II-ї міжнар. наук.-практ. конф., 16 вересня 2014 р. Черкаси : Брама-Україна, 2014. С. 8–13
7. Белоусова Н.В. Просторово-рекреаційна оцінка історико-культурної спадщини України для інклюзивних туристів. Науковий журнал «Молодий вчений». - №8 (60) серпень 2018 р. – С. 228 – 234
8. Белоусова Н.В. Розвиток туристичного продукту м. Києва: інновації і перспективи. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: географія. – Чернівці. - Вип.808, 2019. – С.113-117
9. Белоусова Н.В., Безносюк О.І. Туризм як форма інклюзивної соціально-реабілітаційної адаптації інвалідів. XVII Міжнародна науково-

- практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» (22 листопада 2017 року). – К.: Університет «Україна», 2017. – С.14-17
10. Бойчук Ю. Д. Особенности водного туризма и его оздоровительное влияние на организм человека / Ю. Д. Бойчук, Н. В. Одинцов // Валеология: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку : матеріали XII міжн. наук.-практ. конф., 10 квітня –11 квітня. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 13–14.
  11. Бондаренко І. Стан та проблеми розвитку водного туризму / І. Бондаренко, О. Бондаренко // Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності. 2016. С. 37–41
  12. Виклюк Я.І. Методи побудови густоти потенціального поля рекреаційної привабливості території / Я.І. Виклюк, О.І. Артеменко // Штучний інтелект. – 2009. - №2. – С.151-160
  13. Вірченко П. Класифікація туристсько-рекреаційного потенціалу територій локального рівня та проблеми його залучення до господарської. Часопис соціально-економічної географії ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2013. Вип. 13(2). С. 120–125.
  14. В'їзний туризм : навчальний посібник / П.Ф. Коваль та ін. Ніжин : Лук'яненко В.В., 2010. 304 с.
  15. Всесвітня туристична організація ((ВТО) United Nations World Tourism Organization; UNWTO). Офіційний сайт. URL : <http://www2.unwto.org/> (дата звернення: 20.02.2020).
  16. Гаврилюк С. П. Конкуренентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу: навч. посібник / С. П. Гаврилюк. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. - 180 с.
  17. Гнатюк М.Р. Закон України «Про туризм»: постатейний коментар / М.Р. Гнатюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. –200 с.

18. Горин Г.В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 2 (106). С.34 - 37
19. Гринасюк А. Р., Єрко І. В., Нечипорук М. А. Зарубіжний досвід проектування туристичних маршрутів за універсальним дизайном. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2019. № 31 (385). С. 142–150
20. Дашук Ю.Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки*. 2012. Вип. 126. С.17-23
21. Дерев'янка С. Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки / С. Дерев'янка // *Україна: аспекти праці*. – 2005. – № 4. – С. 12-16
22. Державне регулювання сфери туризму України в контексті процесів євроінтеграції / авт. кол.; за заг. ред. В.Г. Герасименко, О.Л. Михайлюк. Київ : ФОП Гуляєва В.М., 2019. 332 с.
23. Домбровська С.М., Білотіл О.М., Помаза-Пономаренко А.Л. Державне регулювання туристичної галузі України : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2016. 196 с.
24. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю. Методичний посібник. Видання V (доповнене). Видання Всеукраїнського громадського соціально-політичного об'єднання «Національна асамблея інвалідів України». Київ, 2012.
25. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / упоряд. В.А Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. – К. : Слово, 2006. – 372 с.
26. Жупаненко А.В. Економічний розвиток неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери / Жупаненко А.В., Семенов В.Ф. //

- Науковий вісник Херсонського університету. Серія «Економічні науки», Херсон. - 2014. -№ 9-1. - С. 65-68
27. Жупаненко А.В. Дослідження поліфункціональних сегментів неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери національного господарства / Жупаненко А.В. // Технологический аудит и резервы производства, Харьков. - 2015. - № 1/7 (21). - С. 18-22
28. Зайцева Н. А. Безбарьерный туризм : учебное пособие. М., КНОРУС, 2016. 176 с.
29. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
30. Крачило Н.П. Основи туризмознавства : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 1980. 225 с.
31. Латчук В.М. Рекреаційний туризм як засіб адаптивної рушійної рекреації // Корекційна педагогіка: теорія та практика. - 2006. - №6(18). – С.5.
32. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.
33. Любіцева О.О. Потенціал рекреаційний /Екологічна енциклопедія. – Т.3.–К., 2008. – С.129–130.
34. Макара О.В., Гарасюк Д.М. Теоретичні основи формування територіальних туристично-рекреаційних систем. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. 2014. № 2. С. 53–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2014_2_9 (дата звернення: 14.05.2024).
35. Мальська М., Паньків Н. Туристично-ресурсний потенціал території : підручник / Марта Мальська, Наталія Паньків. – Київ : Видавець ФОП Піча Ю. В., 2022. – 534 с.
36. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. – К. : Знання, 2008. – 343 с.

37. Маринич О.М., Тищенко П.Г. Фізична географія України : Підручник.- К.: Т-во «Знання», КОО, 2003.- 479с
38. Мельник О.В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти // Регіональна економіка. – 2004. - №4. – С. 197-205
39. Миронов Ю., Михальський Ю. Соціальне партнерство в туризмі: детермінанти та соціально-економічні механізми розвитку за сучасних умов // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2018. Вип.56. С.55-59
40. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму: монографія / Г.І. Михайліченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
41. Муска К.К. Теоретичні підходи до розуміння сутності дефініцій «рекреаційні ресурси» та «рекреаційний потенціал». Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 21. С. 521–526
42. Огієнко А.В., Огієнко М.М. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. Економіка та управління національним господарством. Випуск № 1(75), 2020, С.31-37
43. Огієнко М.М., Огієнко А.В., Яценко Я.М. Аналіз та перспективні напрями розвитку туризму Миколаївщини. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Економічні науки. 2018. № 2(11). С. 63–70
44. Огієнко А.В., Огієнко М.М. Яковчук О.В. Регіональний туристично-рекреаційний потенціал: теоретичні аспекти. Економіка та управління національним господарством. Випуск 50-1. 2020, С.80-85
45. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
46. Паньків Н. Туристичні ресурси та їхні класифікації. Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. 2014. № 2. С. 93–99
47. Перфільєва М. В. Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні/ М. В. Перфільєва, І.О.Кирпич //Молодий вчений. – 2017. – Вип. 4(44). – С. 418-420

48. Петрук В. Г. Екогеографія та екотуризм : підручник / В. Г. Петрук, О. В. Бондарчук, І. А. Трач, О. Ю. Панасюк, Ю. І. Царук, В. Д. Ваколюк. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 178 с.
49. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія : навч. посіб. / М. М. Покоłodна. –Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 275 с.
50. Полтавець А. М. Еколого-економічний аналіз рекреаційного потенціалу Київської області / А. М. Полтавець // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 1. – С. 93–97
51. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 13. С. 180
52. Програма розвитку зеленої зони м. Києва до 2030 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста/Рішення Київської міської Ради від 19 липня 2021 року N 806/3381
53. Розвиток готельного господарства та його вплив на туристичний потенціал Миколаївщини / М.М. Огієнко та ін. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Економічні науки. 2018. № 2(11). С 70–75
54. Романенко Т. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні / Т. Романенко // Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: Матеріали І-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 27 – 28 квітня 2017 р. – Ужгород: ПП «Інватор», 2017. – С. 61-63
55. Самодай В., Левковська Ж. Характерні особливості туристичного потенціалу України. Збалансоване природокористування. – 2018. – № 2. – С. 83–87
56. Симочко Г.В. Поняттєво-термінологічний апарат та підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Географія». 2012. № 2. С. 78–84

- 57.Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму / В.Ф. Семенов, В.Г. Герасименко, Г.П. Горбань; за ред. В.Ф. Семенова. – Одеса-Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. – 340 с.
- 58.Смаль І.В. Туристичні ресурси світу. Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
- 59.Смаль І.В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять/ І.В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2006. – 80 с.
60. Стеченко Д.М. Передумови і напрямки формування туристичного ринку України / Д.М. Стеченко // Туризм: теорія і практика. – 2005. - №1. – С. 5-11
- 61.Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». 2011. Вип.1. С. 107–112
- 62.Топалова О. І. Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні : автореф. дис. канд. геогр. наук; спец. : 11.00.02 – економічна та соціальна географія К., 2016. 20 с.
- 63.Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics. 2019. № 15(2019). С. 191-195. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27)
- 64.Уварова Г.Ш., Кучеренко В.С. Використання рекреаційно-туристичних ресурсів України на сучасному етапі. Рекреаційні ресурси та послуги гостинності в регіонах України: зб. наукових праць. Черкаси : ЧНУ, 2017. С. 34–39
- 65.Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. / Н. В. Фоменко. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 312 с.
66. Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський Р. С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки. Вип. 6. 2017. С. 206-211

67. Чернюх Л. Г. Економіка та розвиток регіонів (областей) України : навч. посіб. / Л. Г. Чернюх, Д. В. Клиновий. – К. : ЦУЛ, 2002. – С. 565–583
68. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія. Луцьк : ЛДТУ, 2006. 352 с.
69. Шабаліна Н.В., Власов В.С. Еволюція уявлень про туристично-рекреаційний потенціал як основу формування і розвитку туристично-рекреаційних систем. Туризм і рекреація: фундаментальні та прикладні дослідження : зб. праць міжн. наук. конф. Харків, 2008. 399 с.
70. Шепетюк С.М. Рекреаційно-туристські ресурси як основа туристично-рекреаційних послуг / С.М. Шепетюк // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи: Зб. наук. праць. – К.: Тонар, 2007. С.28-33
71. Яковчук О.В. Оцінка туристичного потенціалу України. Географія та туризм : науковий збірник / ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. Київ : Альтпрес, 2010. Вип. 10. С. 57–65
72. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму / М. О. Яріко // Культура України. – 2017. – Випуск 58. – С. 119-128

Інтернет-ресурси:

73. Барський Ю., Бакота Д., Єрко І. Доступний (інклюзивний) туризм: основні поняття. - Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів». – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/2021/04/07/>
74. Бузни А. Н., Треніхіна А. А. Організаційні проблеми активного туризму. Економічні дослідження та розробки. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://edrj.ru/article/15-01-17>
75. Закон України «Про туризм». - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

76. Інклюзивний реабілітаційний туризм – розвиток нового виду реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://novadoba.com.ua/45768-inklyuzyvnyy-reabilitaciyno-socialnyy-turyzm-8722-rozvytok-novogo-vydu-reabil>
77. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 р. (Конвенцію ратифіковано законом України № 1767-VI від 16.12.2009) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
78. Площа території України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Райони_України
79. Радіонова О. М. Сучасні арт-об'єкти та інклюзивний туризм: діалектика співвідношень. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/96.pdf
80. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проект). - Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.vincult.org.ua>.